

M. FABIŪ QUINTILIĀNŪ

Īnstitūtiōnis Ōrātōriæ

LIBER DECIMUS

AD FIRMAM FACILITĀTEM

NICOLAS LAKSHMANAN ĒDIDIT

novā significantissimā interpūnctiōne

longīs vōcālibus nōtātīs

titulīsque adjectīs

ÉDITIONS PARIS-ROUEN

LETTRESCLIQUES.FR

CAPITULUM PRIMUM — QUI LEGENDI SINT

*Il est temps
d'acquérir
l'aisance de
l'orateur*

¹Sed hæc eloquendi præcepta, sicut cogitationi sunt necessaria, ita non satis ad vim dicendi valent, nisi illis firma quædam facilitas, quæ apud Græcōs ἔξις nōminātur, accesserit. Ad quam scribendō plūs an legendō an dicendō cōferātur, solere quæri sciō: esset diligentius nobis examinandum...^a si quālibet rerum possēmus unā esse contenti.

*Quandam
facilitatem
necessariam
esse*

²Verum ita sunt inter se cōnexa et indiscreta omnia ut, si quid ex his defuerit, frustrā sit in ceteris laboratum. Nam neque solida atque robusta fuerit umquam eloquentia nisi multo stilō virēs accēperit; et citrā lēctiōnis exemplum labor ille carēns rēctōre fluitābit; et quī sciet quæ, quōque sint modō, dicenda, nisi tamen in prōcinctū, parātamque ad omnīs cāsūs, habuerit eloquentiam, velut clausis thēsauris incubābit. ³Nōn autem, ut quidquid præcipuē necessarium est, sic ad efficiendum oratōrem maximī prōtinus erit mōmentī. Nam certē, cum sit in eloquendō positum oratōris officium, dicere ante omnia est, atque hinc initium ejus artis fuisse manifestum est, proximam deinde imitātiōnem, novissimam scribendī quoque diligentiam.

*Artēs scribendī
legendī dicendī
cōnexās esse*

⁴Sed ut perveniri ad summa nisi ex principiis non potest, ita, prōcedente jam opere, jam minima incipiunt esse quæ prima sunt. Verum nōs non quōmodo sit instituendus orator, hōc locō, dicimus — nam id quidem aut satis aut certē uti potuimus dictum est —, sed āthlēta, quī omnīs jam perdidicerit a præceptōre numerōs, quō genere exercitātiōnis ad certamina præparandus sit. Igitur eum quī rēs invenire et dispōnere sciet, verba quoque et eligendī et conlocandī ratiōnem percēperit, instruāmus quā in ratiōne, quod didicerit facere, quam optimē, quam facillimē possit.

*Nunc ad
certamina
oratōrem
præparandum*

*Importance
du
vocabulaire*

⁵Num ergō dubium est quin ei velut opēs sint quædam parandæ? quibus uti, ubicumque dēsideratum erit, possit? ⁶Eæ cōstant cōpiā rerum ac verbōrum. Sed rēs propriæ sunt cujusque causæ aut paucis cōmūnēs, verba in univērsās paranda. Quæ si^b rēbus singulis essent singula, minōrem cūram postulārent: nam cūncta sēsē cum ipsis prōtinus rēbus offerrent. Sed cum sint aliis alia, aut magis propria, aut magis ornāta, aut plūs efficientia, aut melius sonantia, debent esse non solum nōta omnia, sed in prōmptū atque^c ut

*Utilem esse
cōpiam
verbōrum*

a. [citrā]
b. [in]
c. [id]

ita dicam in conspectu — ut, cum se iudicio dicentis ostenderint, facilis ex his optimorum sit electio.

⁷Et quae idem significarent *sciō* solitos ediscere, quo facilius et occurreret unum ex pluribus, et, cum essent usi aliquo, si breve intra spatium rursus desideraretur, effugiendae repetitionis gratia, sumerent aliud quo idem intellegi posset. Quod cum est puerile et cuiusdam infelicis operae, tum etiam utile parum : turbam enim tantum modo congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum quodque. ⁸Nobis autem copia cum iudicio paranda est : vim orandi, non circulatoriam volubilitatem spectantibus. Id autem consequimur optima legendo atque audiendo : non enim solum nomina ipsa rerum cognoscemus hanc curam, sed quod quoque loco sit aptissimum.

*Vānum est
quae idem
significarent
ediscere*

⁹Omnibus enim ferē verbis, praeter pauca quae sunt parum verecunda, in oratione locus est. Nam scriptores quidem iamborum veterisque comediae etiam in illis saepe laudantur; sed nobis nostrum opus intuere sat est. Omnia verba, exceptis de quibus dixi, sunt alicubi optima. Nam et humilibus interim et vulgaribus est opus, et quae nitidiores in parte videntur sordida, ubi res poscit propriē dicuntur.

*Omnibus fere
verbis in
oratione locum
esse*

¹⁰Haec ut sciāmus, atque eorum non significationem modo, sed formas etiam mensurasque norimus ut ubicumque erunt posita convenient, nisi multā lectione atque auditione, adsequi nullo modo possumus — cum omnem sermonem auribus primum accipiāmus. Propter quod infantēs a matris nutricibus, jussu regum, in solitudine educati, etiam si verba quaedam emisisse traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt.

*Haec nos multā
lectione atque
auditione scire
posse*

¹¹Sunt autem alia hujus naturae, ut idem pluribus vocibus declarent, ita ut nihil significationis quo potius utaris intersit, ut *ensis* et *gladius*. Alia, etiam si propria rerum aliquarum sint nomina, tropicos^a tamen ad eundem intellectum feruntur, ut *ferrum* et *mucro*. ¹²Nam per abusionem sicarios etiam omnis vocamus qui caedem telo quocumque commiserunt. Alia circumitu verborum plurium ostendimus, quale est et *pressi copia lactis*. Plurimā vero mutatione figurarum : *sciō, non ignorō* et *non me fugit* et *non me praeterit* et *quis nescit ?* et *neminī dubium est*.

*Verba
cognominata
varia esse*

¹³Sed etiam ex proximō mutuari licet. Nam et *intellegō* et *sentio* et *video* saepe idem valent quod *sciō*. Quorum nobis ubertatem ac divitiās dabit lectio, ut non solum quo modo occurrent, sed etiam quo modo oportet utamur.

*Non semper
haec inter se
idem facere*

¹⁴Non semper enim haec inter se idem faciunt ; nec sicut de intellectu animi recte dixerim *video*, ita de visu oculorum *intellegō* ; nec ut *mucro* gladium, sic mucronem *gladius* ostendit.

¹⁵Sed ut copia verborum sic paratur, ita non verborum tantum gratia legendum vel audiendum est. Nam omnium quaecumque docemus hinc sunt exempla, potentiōra etiam ipsis quae traduntur artibus, cum eo qui discit

*Oratores
exempla
ostendere*

*Il faut
écouter les
orateurs,
mais aussi
les lire*

a. [quarē]

perductus est : ut intellegere ea sine dēmonstrante, et sequī jam suis vīribus possit — quia quæ doctor præcēpit orator ostendit.

¹⁶Alia vērō audientis, alia legentis magis adjuvant. Excitat quī dicit spīritū ipsō, nec imāgine, ꝑ ambitū ꝑ rērum, sed rēbus incendit. Vīvunt omnia enim et moventur, excipimusque nova illa velut nāscentia cum favōre ac sollicitūdine : nec fortunā modo iudiciū sed etiam ipsōrum quī orant periculō adficimur.

*Verba audita
vivere*

¹⁷Præter hæc vōx, actiō decōra, commodāta ut^a quisque locus postulābit, prōnūntiandī vel potentissima in dicendō ratiō, et, ut semel dicam, pariter omnia, docent. In lēctiōne certius iudiciū, quod audientī, frequenter aut suus cuique favor, aut ille laudantium clamor, extorquet. ¹⁸Pudet enim dissentire, et velut tacitā quādam verēcundiā inhibēmur plūs nobīs credere, cum interim et vitiōsa plūribus placent, et ā conrogātis laudantur etiam quæ nōn placent.

*Actiōnem
extorquere
iudiciū*

¹⁹Sed ē contrāriō, quoque accidit ut optimē dictis, grātiā prāva iudicia nōn referant. Lēctiō libera est, nec ut actiōnis impetus trānscurrit, sed repetere sæpius licet — sive dubitēs, sive memoriæ penitus adfigere velīs. Repetāmus autem et tractēmus et, ut cibōs mānsōs ac prope liquefactōs dēmittimus quō facilius dīgerantur, ita lēctiō nōn crūda, sed multā iterātiōne mollita, et velut^b cōfecta, memoriæ imitātiōnīque trādatur.

*Lēctiōnem
liberam esse*

²⁰Ac diū nōnnisi optimus quisque, et quī crēdentem sibi minimē fallat, legendus est — sed diligenter, ac pæne ad scribendī sollicitūdinem. Nec per partēs modo scrūtanda omnia, sed perlēctus liber, utique ex integrō resūmendus — præcipuēque oratiō, cuius virtūtēs frequenter ex industriā quoque occultantur. ²¹Sæpe enim præparat, dissimulat, insidiatur orator. Eaque in primā parte actiōnis dicit quæ sunt in summā profutūra. Itaque suō locō minus placent, adhūc nobīs quārē dicta sint ignōrantibus : ideōque erunt, cōgnitis omnibus, repetenda.

*Librōs
perlēctōs
resūmendōs*

²²Illud vērō utilissimum : nōsse eās causās quārum oratiōnēs in manūs sūmpserimus, et, quotiēns continget, utrimque habitās legere actiōnēs — ut Dēmōsthenīs et Æchinis inter sē contrāriās ; et Servī Sulpici atque Messālæ, quōrum alter prō Aufidiā, contrā dixit alter ; et Polliōnis et Cassī, reō Asprēnāte ; aliāsque plūrimās. ²³Quīn etiam, sī minus parēs vidēbuntur aliquæ, tamen ad cōgnōscendam lītium quæstiōnem rēctē requiruntur — ut contrā Cicerōnis oratiōnēs Tūberōnis in Ligārium, et Hortēnsī prō Verre. Quīn etiam eāsdem causās ut quisque^c erit scire. Nam dē domō Cicerōnis dixit Calidius ; et prō Milōne oratiōnem Brūtus, exercitātiōnis grātiā, scripsit — etiam sī ēgisse eum Cornēlius Celsus falsō exīstimat ; et Polliō et Messāla dēfendērunt eōdem ; et, nobīs puerīs, insīgnēs prō Volusēnō Catulō, Domitī Afrī, Crispī Passiēni, Decimī Læli oratiōnēs ferēbantur.

*duplicatās
oratiōnēs
legendās*

a. [quis]

b. [ut]

c. Les éditeurs ajoutent ici généralement <ēgerit utile>.

²⁴Neque id statim legentī persuāsum sit : omnia quæ summī auctōrēs dixerint utique esse perfecta. Nam et lābuntur aliquando, et onerī cēdunt et indulgent ingeniorum suorū voluptātī ; nec semper intendunt animum, nōnumquam fatigantur — cum Cicerōnī dormitāre interim Dēmostenēs, Horātiō vērō etiam Homērus ipse videātur. ²⁵Summī enim sunt, hominēs tamen. Acciditque, iīs quī quidquid apud illōs reppererunt dīcendī lēgem putant, ut dēteriōra imitentur — id enim est facilius —, ac sē abundē similēs putent sī vitia magnōrum cōnsequantur. ²⁶Modestō tamen et circumspēctō iūdicio dē tantīs virīs prōnūntiandum est, nē, quod plērisque accidit, damnent quæ nōn intellegunt. Ac sī necesse est in alteram errāre partem, omnia eōrum legentibus placēre, quam multa displicēre māluerim.

Nōn omnia quæ summī auctōrēs dixerint esse perfecta

Utilité des poètes, des historiens, des philosophes

²⁷Plūrimum dicit oratorī cōferre Theophrastus lēctiōnem poētārum ; multique ejus iūdicium secuntur — neque inmeritō. Namque ab hīs, in rēbus spīritus, et in verbīs sublimitās, et in adfectibus mōtus omnis, et in persōnīs decor petitur ; prācipuēque, velut attrita cōtidiānō āctū forēnsī, ingenia optimē rērum tālium libertāte reparantur — ideōque in hāc lēctiōne Cicerō requiēscendum putat.

Ūtilem oratorī lēctiōnem poētārum

²⁸Meminerimus tamen nōn per omnia poētās esse oratorī sequendōs : nec libertāte verbōrum, nec licentiā figurārum ; genus ostentātiōnī comparātum ; et, prāter id quod sōlam petit voluptātem, eamque^a fingendō nōn falsa modo, sed etiam quaedam incredibilia, sectātur, patrōciniō quoque aliquō iuvārī. ²⁹Quod, alligāta ad certam pedum necessitātem, nōn semper ūtī propriīs possit, sed dēpulsā rēctā viā, necessāriō ad ēloquendī quaedam dēverticula cōnfigiat. Nec mūtāre^b modo verba, sed extendere, corripere, convertere, dīvidere cōgātur. Nōs vērō armātōs stāre in aciē, et summīs dē rēbus dēcernere, et ad victōriam nīti. ³⁰Neque ego arma squālēre sitū ac rōbīgine velim, sed fulgōrem in iīs esse quī terreat — quālis est ferrī, quō mēns simul vīsusque prāstringitur, nōn quālis aurī argentique, inbellis et potius habentī periculōsus.

Nōn per omnia poētās esse sequendōs

³¹Historia quoque alere oratōrem, quōdam ūberī jūcundōque sūcō, potest. Vērū et ipsa sīc est legenda... ut sciāmus plērāsque ejus virtūtēs oratorī esse vītandās. Est enim proxima poētīs, et quōdam modō carmen solūtum est ; et scribitur ad narrandum, nōn ad probandum. Tōtumque opus nōn ad āctum rei pūgnamque prāsentem, sed ad memoriā posteritātis et ingenī fāmam compōnitur. Ideōque et verbīs remōtiōribus, et liberiōribus figurīs, narrandī tādium ēvitat.

Quō modō historiam ūtilem esse

³²Itaque, ut dixī, neque illa Sallustiāna brevitas, quā nihil, apud aurēs vacuās atque ērudītās, potest esse perfectius, apud occupātum variīs cōgitatīōnibus iūdicem, et sēpius inērudītum, captanda nōbīs est. Neque illa Līvī lactea ūbertās satis docēbit eum quī nōn speciē expositiōnis, sed fidem

Quæ ex historiā vītanda sint

a. [etiam]
b. [-que]

quærit. ³³Adde quod M. Tullius nē Thūcŷdidēn quidem, aut Xenophontem, ūtilēs ōrātōri putat, quamquam illum « bellicum canere », huŷus ōre « Mūsās esse locūtās » exīstimet. Licet tamen nōbīs in dīgressiōnibus ūtī vel historicō nōnnumquam nitōre, dum in iīs dē quibus erit quæstiō meminērimus nōn āthlētārum torīs sed mīlitum lacertīs *opus* esse, nec versicolōrem — illam quā Dēmētrius Phalēreus dicēbātur ūtī — vestem bene ad forēnsē pulverem facere.

³⁴Est et alius ex historiīs ūsus, et is quidem maximus, sed nōn ad præsēntem pertinēns locum : ex cognitiōne rērum exemplōrumque, quibus in primīs instrūctus esse dēbet ōrātor. Nec omnia testimōnia expectet ā litigātōre, sed plēraque ex vetustāte, diligenter sibi cōgnitā, sūmat — hōc potentiōra : quod ea sōla crīminibus odiī et grātiā vacant.

*Quī ūsus
historiæ sit*

³⁵Ā philosophōrum vērō lēctiōne ut essent multa nōbīs petenda, vitiō factum est ōrātōrum — quī quidem illis optimā suī operis parte cessērunt. Nam et dē jūstīs, honestīs, ūtilibus, iisque quæ sint istīs contrāria, et dē rēbus dīvinīs maximē dicunt, et argūmentantur ācritē ; et altercātiōnibus atque interrogātiōnibus ōrātōrem futūrum optimē Sōcraticī pręparant. ³⁶Sed hīs quoque adhibendum est simile jūdicium : ut etiam, cum in rēbus versēmur isdem, nōn tamen eandem esse condiōnem sciāmus litium ac disputātiōnum, forī et audītōrii, pręceptōrum et periculōrum.

*Ā
philosophōrum
multa petenda*

*Quels
auteurs
faut-il lire ?*

³⁷Crēdō exāctūrōs plērōsque, cum tantum esse ūtilitātis in legendō jūdicēmus, ut id quoque adjungāmus operī : quī sint *legendī*, quæ in auctōre quōque pręcipua virtūs. Sed persequī singulōs īfinītī fuerit operis. ³⁸Quippe cum in *Brūtō* M. Tullius, tot mīlibus versuum, dē Rōmānīs tantum ōrātōribus loquātur, et tamen dē omnibus ætātis suæ, quī quidem tum vīvēbant, exceptīs Cæsare atque Mārcellō, silentium ēgerit : quis erit modus sī et illōs et quī postea fuērunt et Gręcōs omnīs et philosophōs*^a ?

*Difficile esse
dicere quī sint
legendī*

³⁹Fuit igitur brevītās illa tūtissima quæ apud Līvium in epistulā ad filium scrīptā : « legendōs Dēmōsthenēn atque Cicerōnem, tum ita ut quisque esset Dēmōsthenī et Cicerōnī simillimus. » ⁴⁰Nōn est dissimulanda nostrī quoque jūdicīi summa : paucōs enim, vel potius vix ūllum, ex iīs quī vetustātem pertulērunt, exīstimō posse reperīrī quīn, jūdicium adhibentibus, allātūrus sit ūtilitātis aliquid — cum sē Cicerō, ab illis quoque vetustissimīs auctōribus, ingeniōsīs quidem sed arte carentibus, plūrimum fateātur adjūtum.

*Vetustissimōs
auctōres
ūtilissimōs esse*

⁴¹Nec multō aliud dē novīs sentiō : quotus enim quisque invenīrī tam dēmēns potest quī, nē minimā quidem alicuŷus certē fidūciā partis, memoriā posteritātis spērāverit ? Quī, sī quis est, intrā primōs statim versūs dēprehendētur, et citius nōs dīmittet quam ut eŷus nōbīs, magnō temporis dētrīmentō, cōnset experīmentum.

*Novōs nōn
inūtilēs*

a. On peut supposer *exsequar* ici.

⁴²Sed non quidquid ad aliquam partem scientiae pertinet, protinus ad faciendam etiam φράσιν, de qua loquimur, accommodatum. Verum antequam de singulis loquar, pauca in univsum de varietate opinionum dicenda sunt. ⁴³Nam quidam solos veteres legendos putant, neque in ullis aliis esse naturalem eloquentiam, et robur viris dignum, arbitrantur; alios recens haec lascivia deliciaeque, et omnia ad voluptatem multitudinis imperitae composita, delectant.

De varietate opinionum

⁴⁴Ipsorum etiam qui rectum dicendi genus sequi volunt, alii pressa demum, et tenuia, et quae minimum ab usu cotidianorum recedant, sana et vere Attica putant; quosdam elatior ingenii vis et magis concitata et plena spiritus capit; sunt etiam lenis, et nitidi, et compositi generis non pauci amatores. De qua differentiâ disseram diligentius cum de genere dicendi quaerendum erit; interim summam quid, et a qua lectione, petere possint, qui confirmare facultatem dicendi volent, attingam.

Non etiam nunc de recto dicendi genero se disserturum

⁴⁵Paucos — sunt enim eminentissimi — excerpere in animo est. Facile est autem studiosis qui sint his simillimi iudicare: ne quisquam queratur omissos forte aliquos quos ipse valde probet, fateor enim plures legendos esse quam qui nominabuntur. Sed nunc genera ipsa lectionum, quae praecipue convenire intendentibus ut oratores fiant existimem, persequor.

Quae convenient ad oratores faciendos se persecuturum

Qui Graeci legendi

Les poètes épiques

⁴⁶Igitur, ut Aratus ab Jove incipiendum putat, ita nos rite coepturi ab Homero videmur. Hic enim — quem ad modum ex Oceanum dicit ipse amnium fontiumque cursus initium capere — omnibus eloquentiae partibus exemplum et ortum dedit. Hunc nempe in magnis rebus sublimitate, in parvis proprietate superaverit. Idem laetus ac pressus, jucundus et gravis, tum copia tum brevitate mirabilis, nec poetica modo sed oratoria virtute eminentissimus.

Ab Homero incipiendum

⁴⁸Adfectus quidem vel illos mites vel hos concitatos, nempe erit tam indoctus qui non in sua potestate hunc auctorem habuisse fateatur. Age vero, non utriusque operis ingressu, in paucissimis versibus, legem prohemiorum non dico servavit, sed constituit? Nam et benivolum auditorem, invocazione deorum quas praesidere vatibus creditum est, et intentum proposita rerum magnitudine, et docilem summam celeriter comprehensa facit.

Homeri prohemios excellentes esse

⁴⁹Narrare vero quis brevius quam qui mortem nuntiat Patrocli, quis significantius potest quam qui Curetum Aetolorumque proelium exponit? Jam similitudinibus, amplificacionibus, exempla, digressus, signa rerum et argumenta, et ceteraque quae probandi ac refutandi sunt, ita multa ut etiam qui de artibus scripserunt plurima rerum testimonia ab hoc poeta petant.

De Homeri aliis virtutibus

⁵⁰Nam epilogus quidem quis umquam poterit illis Priami rogantis Achillem precibus aequari? Quid? in verbis, sententiis, figuris, dispositione totius

operis, nōne hūmānī ingenīi modum excēdit ? — ut magnī sit virī virtūtēs eĵus nōn æmulātiōne, quod fierī nōn potest, sed intellēctū sequī.

⁵¹Vērūm hic omnīs sine dubiō et in omnī genere ēloquentiæ procul ā sē reliquit, epicōs tamen præcipuē, videlicet quia dūrissima in māteriā simili comparātiō est. ⁵²Rārō adsurgit Hēsiodus magnaue pars eĵus in nōminibus est occupāta, tamen ūtilēs circā præcepta sententiæ, lēvītāsque verbōrum et compositiōnis probābilis. Daturque eī palma in illō mediō genere dīcendī.

*Hēsiodum
adsurgere*

⁵³Contrā in Antimachō vīs et gravitās et minimē vulgāre ēloquentī genus habet laudem. Sed quamvīs eī secundās ferē grammaticōrum cōnsensus dēferat, et adfectibus et jūcunditāte et dispositiōne et omnīnō arte dēficitur — ut plānē manifestō appāreat quantō sit aliud proximum esse, aliud secundum. Pānyasin, ex utrōque mixtum, putant in ēloquentō neutrius æquāre virtūtēs, alterum tamen ab eō māteriā, alterum dispōnendī ratiōne superārī.

*Dē Antimachō
Pānyasīque*

⁵⁴Apollōnius in ōrdinem ā grammaticīs datum nōn venit, quia Aristarchus atque Aristophanēs, poētārum jūdicēs, nēminem suī temporis in numerum redēgērunt ; nōn tamen contemnendum ēdidit opus æquālī quādā mediōcritāte.

*Apollōnium
non
contemnendum*

*Les poètes
lyriques*

⁵⁵Arātī māteria mōtū caret, ut in quā nūlla varietās, nūllus adfectus, nūlla persōna, nūlla cuĵusquam sit ōrātiō ; sufficit tamen operī cui sē parem crēdidit. Admirābilis in suō genere Theōcritus, sed mūsa illa rūstica et pāstōrālis nōn forum modo, vērūm ipsam etiam urbem reformīdat.

*Dē Arātō
Theōcritōque*

⁵⁶Audīre videor undique congerentīs nōmina plūrimōrum poētārum. Quid ? Herculis ācta nōn bene Pisandrōs ? Quid ? Nīcandrum frūstrā secūtī Macer atque Vergilius ? Quid ? Euphoriōnem trānsībimus ? Quem nisi probāset Vergilius idem, numquam certē conditōrum Chalcidicō versū carminum, fēcisset in Būcolicīs mentiōnem. Quid ? Horātius frūstrā Tyrtæum Homērō subjungit ? ⁵⁷Nec sānē quisquam est tam procul ā cognitiōne eōrum remōtus, ut nōn indicem certē, ex bibliothēcā sūmptum, trānsferre in librōs suōs possit. Nec ignōrō igitur quōs trānseō nec utique damnō, ut quī dīxerim esse omnibus ūtilitātis aliquid.

*Multōs sē
trānsīre*

⁵⁸Sed ad illōs, jam perfectīs cōstitūtisque vīribus, revertēmur. Quod in cēnīs grandibus sæpe facimus, ut, cum optimīs satiātī sumus, varietās tamen nōbīs ex vīliōribus grāta sit. Tunc et elegīam vacābit in manūs sūmere — cuĵus pīnceps habētur Callimachus, secundās, cōfessiōne plūrimōrum, Philētās occupāvit.

Dē elegiā

⁵⁹Sed dum adsequimur illam firmam, ut dīxī, facilitātem, optimīs adsuēscendum est ; et multā magis quam multōrum lēctiōne fōrmanda mēns, et dūcendus color. Itaque, ex tribus receptīs Aristarchī jūdicīō scrīptōribus iambōrum, ad ἔξιν maximē pertinēbit ūnus Archilochus. ⁶⁰Summa in hōc vīs ēlocūtiōnis, cum validæ tum brevēs vībrantēsque sententiæ, plūrimum sanguinis atque nervōrum, adeō ut videātur quibusdam quod quōquam minor est māteriæ esse, nōn ingenī vitium.

*Archilochum
excellētem esse*

⁶¹Novem vērō lyricōrum longē Pindarus prīnceps, spīritū, magnificentiā, sententiis, figurīs, beātissimā rērum verbōrumque cōpiā, et velut quōdam ēloquentiæ flūmine. Propter quæ Horātius eum meritō nēminī crēdit imitābilem. ⁶²Stēsichorum quam sit ingeniō validus māteriæ quoque ostendunt — maxima bella et clārissimōs canentem ducēs, et epicī carminis onera lyrā sustinentem. Reddit enim persōnīs, in agendō simul loquendōque, dēbitam dignitātem. Ac sī tenuisset modum vidētur æmulārī proximus Homērum potuisse ; sed redundat atque effunditur, quod ut est reprehendendum, ita cōpiæ vitium est.

*Dē Pindarō
Stēsichorōque*

⁶³Alcæus, in parte operis, aureō plēctrō meritō dōnātur. Quā tyrannōs insectātus, multum etiam mōribus cōnfert ; in ēloquendō quoque brevis, et magnificus, et diligēns, et plērumque orātōrī similis. Sed et lūsit et in amōrēs dēscendit, majōribus tamen aptior. ⁶⁴Simōnidēs, tenuis aliōquī, sermōne propriō et jūcunditāte quādam commendārī potest — præcipua tamen ejus, in commovendā miserātiōne, virtūs, ut quīdam in hāc eum parte, omnibus ejusdem operis auctōribus, præferant.

*Dē Alcæō
Simōnidēque*

Le théâtre

⁶⁵Antīqua cōmœdia, cum sincēram illam sermōnis Atticī grātiā prope sōla retinet, tum fācundissimæ libertātis, et sī est in insectandis vitiis præcipua, plūrimum tamen vīrium etiam in cēteris partibus habet. Nam et grandis et ēlegāns et venusta, et nesciō an ūlla — post Homērum tamen, quem, ut Achillem, semper excipī pār est — aut similior sit orātōribus, aut ad orātōrēs faciendōs aptior. ⁶⁶Plūrēs ejus auctōrēs — Aristophanēs tamen et Eupolis Cratinusque præcipuī.

*Antīquam
cōmœdiam
plūrimum
vīrium habere*

Tragœdiās prīmus in lūcem Æschylus prōtulit, sublimis et gravis et grandilocus sæpe usque ad vitium, sed rudis in plērisque et incompositus. Propter quod corrēctās ejus fābulās in certāmen dēferre posteriōribus poētis Athēniēnsēs permīsere : suntque eō modō multī coronātī.

*Æschylum
corrīgendum*

⁶⁷Sed longē clārius inlūstrāvērunt hoc opus Sophoclēs atque Eurīpidēs, quōrum, in disparī dicendī viā, uter sit poēta melior inter plūrimōs quæritur. Idque ego sānē, quoniam ad præsentem māteriā nihil pertinet, injūdicātum relinquo. Illud quidem nēmō nōn fateātur necesse est : iis quī sē ad agendum comparant, ūtiliōrem longē fore Eurīpidē.

*Ūtrum
Sophoclēs an
Eurīpidēs sit
melior*

⁶⁸Namque is et sermōne (quod ipsum reprehendunt quibus gravitās et coturnus et sonus Sophoclī vidētur esse sublimior) magis accēdit orātōriō generī ; et sententiis dēnsus ; et in iis quæ ā sapientibus trādita sunt, pæne ipsīs pār ; et in dicendō ac respondendō, cuilibet eōrum quī fuērunt in forō disertī comparandus ; in adfectibus vērō cum omnibus mīrus, tum in iis quī miserātiōne cōstant, facile præcipuus.

*Eurīpidē
magis accēdere
orātōriō generī*

⁶⁹Hunc et admirātus maximē est, ut sæpe testātur, et secūtus, quamquam in opere dīversō, Menander. Quī vel ūnus, meō quidem jūdicīō, diligenter lēctus, ad cūncta quæ præcipimus effingenda sufficiat : ita omnem vītā imāginem expressit, tanta in eō inveniendī cōpia, et ēloquendī facultās, ita est omnibus rēbus persōnīs adfectibus accommodātus. ⁷⁰Nec nihil profectō

*Menandrum
sufficere*

vidērent quī orationēs quæ Charisī nōmine eduntur ā Menandrō scriptās putant. Sed mihi longē magis orator probārī in opere suō videtur — nisi forte aut illa iudicia quæ Epitrepontēs, Epiclēros, Locroē habent, aut meditationēs in Psophodee, Nomothetē, Hypobolimæō nōn omnibus oratoris numeris sunt absolutæ.

⁷¹Ego tamen plūs adhūc quiddam conlaturum eum declamatoribus putō, quoniam hīs necesse est, secundum conditionem, contrōversiarum plūrēs subire personās : patrum filiōrum, *cælibum* maritorum, militum rusticorum, divitum pauperum, irascentium deprecantium, mitium asperorum. In quibus omnibus, mirē custoditur ab hōc poetā decor.

*Ejus personās
plūrimārum
condicionum
esse*

⁷²Atque ille quidem, omnibus ejusdem operis auctoribus, abstulit nōmen, et fulgore quōdam suæ claritatis, tenebrās obdūxit. Habent tamen aliī quoque cōmicī, sī cum veniā legantur, quædam quæ possis decerpere, et præcipuē Philēmōn. Quī ut, pravis suī temporis iudiciis, Menandrō sæpe prælatū est, ita, cōsensū tamen omnium, meruit crēdi secundus.

*Philēmōnem
Menandrō
secundum esse*

*La prose :
Historiens,
orateurs et
philosophes*

⁷³Historiam multī scripsere præclarē ; sed nēmō dubitat longē duōs ceteris præferendōs, quōrum diversa virtūs laudem pæne est parem cōsecuta. Densus et brevis et semper instans sibi Thūcydidēs ; dulcis et candidus et fūsus Hērodotus. Ille concitatis, hic remissis adfectibus melior ; ille contionibus, hic sermōnibus ; ille vī, hic voluptate.

*Dē Thūcydidē
Hērodotōque*

⁷⁴Theopompus, hīs proximus, ut in historiā prædictis minor, ita oratorī magis similis, ut quī, antequam est ad hoc opus sollicitatus, diū fuerit orator. Philistus quoque meretur, quī turbæ quamvis bonorum post eōs auctōrum eximatur — imitator Thūcydidī et ut multō infirmior, ita aliquatenus lucidior. Ephorus, ut Isocratī visum, calcāribus eget. Clitarchī probatur ingenium, fidēs infamatur. ⁷⁵Longō post intervallō temporis natus, Timāgenēs vel hōc est ipsō probabilis : quod, intermissam historiās scribendī industriam, novā laude reparavit. Xenophōn nōn excidit mihi, sed inter philosophōs reddendus est.

*Dē aliis qui
historiam
scripserunt*

⁷⁶Sequitur oratorum ingens manus, utcum decem simul Athēnis ætās ūna tulerit. Quorum longē princeps Dēmostenēs ; ac pæne lēx orandi fuit. Tanta vis in eō, tam densa omnia, ita quibusdam nervis intenta sunt, tam nihil otiosum — is dicendī modus ut nec quod desit in eō, nec quod redundet inveniās. ⁷⁷Plēnior Æschinēs, et magis fūsus, et grandiorī similis, quō minus strictus est. Carnis tamen plūs habet, minus lacertorum. Dulcis in primis et acutus Hyperidēs, sed minoribus causis, ut nōn dixerim vilioribus, magis pār.

*Dē oratoribus
ex Dēmostenis
ætate*

⁷⁸His ætate Lysiās maior, subtilis atque elegans — et quō nihil, sī oratorī satis sit docere, quærās perfectius. Nihil enim est inane, nihil arcessitum — purō tamen fontī quam magnō flūminī propior. ⁷⁹Isocratēs, in diversō genere dicendī nitidus et cōmptus, et palæstræ quam pūgnæ magis accommodatus, omnēs dicendī venerēs sectatus est, nec inmeritō. Auditoriis enim sē, nōn iudiciis compararat : in inventiōne facilis, honesti studiosus, in compositione adeō diligens, ut cūra ejus reprehendatur.

*Dē Lysiā
Isocrateque*

⁸⁰Neque ego in his, de quibus sum locutus, has solas virtutes, sed has praecipuas putō, nec ceteros parum fuisse magnos. Quin etiam Phalērea illum Dēmētrium, quamquam is primus inclinasse eloquentiam dicitur, multum INSTITUTIONIS ORATORIAE ingenii habuisse et facundiae fateor, vel ob hoc memoria dignum : quod ultimus est ferē ex Atticis qui dici possit orator — quem tamen in illō mediō genere dicendi praefert omnibus Cicerō.

*Phalērea
Dēmētrium
memoriā
dignum esse*

⁸¹Philosophorum, ex quibus plurimum se traxisse eloquentiae M. Tullius confitetur, quis dubitet Platōnem esse praecipuum sive acumine disserendi, sive eloquendi facultate divina quadam et Homericā ? Multum enim supra prorsam orationem, et quam pedestrem Graeci vocant, surgit — ut mihi non hominis ingenio, sed quodam Delphico videatur oraculo instinctus.

*Platōnem pene
divinum esse*

⁸²Quid ego commemorem Xenophontis illam jucunditatem inadfectatam, sed quam nulla consequi adfectatio possit ? — ut ipsae sermonem finxisse Gratiae videantur ; et quod de Pericle veteris comediae testimonium est, in hunc transferri iustissimē possit : in labris ejus sedisse quandam persuadendi deam.

*Xenophontē
persuadendi
deam esse*

⁸³Quid reliquorum Socraticorum elegantiam ? Quid Aristotelē ? Quem dubito scientiam rerum, an scriptorum copia, an eloquendi^a suavitate, an inventionum acumine, an varietate operum, clariorem putem. Nam in Theophrasto tam est loquendi nitor ille divinus, ut ex eo nomen quoque traxisse dicatur. ⁸⁴Minus indulgere eloquentiae Stoici veteres, sed cum honesta suasērunt, tum in colligendo, probandoque quae instituerant, plurimum valuerunt — rebus tamen acuti magis quam, id quod sane non adfectarunt, oratione magnifici.

*De aliis
philosophis*

Qui Romani legendi

*Poètes
épiques,
lyriques et
dramatiques*

⁸⁵Idem nobis per Romanos quoque auctores ordo ducendus est. Itaque ut apud illos Homerus, sic apud nos Vergilius auspiciatissimum dederit exordium, omnium ejus generis poetarum Graecorum nostrorumque, haud dubie proximus. ⁸⁶Ut enim verbis isdem quae ex Afro Domitio juvenis excipi, qui mihi interroganti quem Homero crederet maximē accedere : « Secundus, inquit, est Vergilius, propior tamen primo quam tertio ». Et hercule, ut illi naturae caelesti atque immortalī cesserimus, ita curae et diligentiae vel ideō in hoc plus est : quod ei fuit magis laborandum. Et quantum eminentibus vincimur, fortasse aequalitate pensamus. Ceteri omnes longē sequentur.

*Vergilium
exstare*

⁸⁷Nam Macer et Lucrētius legendi quidem, sed non ut φράσις, id est corpus eloquentiae, faciant, elegantēs in sua quisque materia, sed alter humilis, alter difficilis. Atacinus Varrō, in iis per quae nomen est adsecutus

De aliis epicis

a. [ūsū]

interpres operis aliēnī, nōn spernendus quidem — vērūm ad augendam facultātem dicendī parum locūples. ⁸⁸Ennium, sicut sacrōs vetustāte lūcōs, adōrēmus, in quibus grandia et antiq̄ua rōbora jam nōn tantam habent speciem quantam religiōnem. Propiōrēs aliī atque ad hoc dē quō loquimur magis ūtilēs. Lascīvus quidem in *Hērōis* quoque Ovidius, et nimium amātor ingeniī suī — laudandus tamen partibus. ⁸⁹Cornēlius autem Sevērus, etiam sī est versificātor quam poēta melior, sī tamen, ut est dictum, ad exemplar primī librī, *Bellum Siculum* perscrīpsisset, vindicāret sibi jūre secundum locum. Serrānum cōsummārī mors inmātūra nōn passa est ; puerīlia tamen ejus opera et maximam indolem ostendunt, et admirābilem, prācipuē in aetāte illā, rēctī generis voluntātem. ⁹⁰Multum in Valeriō Flaccō nūper āmīsimus. Vehemēns et poēticum ingenium Salēi Bassī fuit ; nec ipsum senectūte mātūruit. Rabīrius ac Pedō nōn indignī cognitiōne, sī vacet. Lūcānus ārdēns et concitātus et sententiīs clārissimus et, ut dīcam quod sentiō, magis orātōribus quam poētīs imitandus.

⁹¹Hōs nōmināmus quia Germānicum Augustum ab institūtīs studiīs dēflexit cūra terrārum, parumque dīs vīsum est esse eum maximum poētārum. Quid tamen hīs ipsīs ejus operibus in quā, dōnātō imperiō, juvenis sēcesserat sublīmius, doctius, omnibus dēnique numerīs prāstantius ? Quis enim caneret bella melius quam quī sic gerit ? Quem prāresidentēs studiīs deā propius audīrent ? Cuī magis suās artīs aperīret, familiāre nūmen, Minerva ? ⁹²Dicent hāc plēnius futūra saecula : nunc enim, cēterārum fulgōre virtūtum, laus ista prāstringitur. Nōs tamen sacra litterārum colentīs, ferēs, Cāsar, sī nōn tacitum hoc prāterimus et Vergiliānō certē versū testāmur « inter victricēs hederam tibi serpere laurūs. »

*Germānicum
Augustum
sublīmem esse*

⁹³Elegiā quoque Grācōs prōvocāmus, cujus mihi tersus atque ēlegāns maximē vidētur auctor Tibullus. Sunt quī Propertium mālint. Ovidius utrōque lascīvior, sicut dūrior Gallus.

Dē elegiā

Saturā quidem tōta nostra est ; in quā primus insīgnem laudem adeptus Lūcīlius, quōsdam ita dēditōs sibi adhūc habet amātōrēs, ut eum nōn ejusdem modo operis auctōribus, sed omnibus poētīs prāferre nōn dubitent. ⁹⁴Ego quantum ab illīs, tantum ab Horātiō dissentio, quī Lūcīlium « fluere lutulentum », et esse aliquid quod tollere possīs, putat. Nam et ēruditiō in eō mīra et libertās atque inde acerbitās et abundē salis. Multum est tersior ac pūrus magis Horātius et, nisi lābor ejus amōre, prācipuus. Multum et vērā glōriā, quamvis ūnō librō, Persius meruit. Sunt clārī hodiēque, et quī ōlim nōminābuntur.

Dē saturā

⁹⁵Alterum illud, etiam prius, saturā genus, sed nōn sōlā carminum varietāte mixtum, condidit Terentius Varrō, vir Rōmānōrum ērudītissimus. Plūrimōs hic librōs et doctissimōs composuit ; perītissimus linguā Latīnā, et omnis antiq̄uitātis, et rerum Grācārum nostrārumque — plūs tamen scientiāe conlātūrus quam ēloquentiāe.

*Dē alterō
saturā genere*

⁹⁶Iambus nōn sānē ā Rōmānīs celebrātus est ut proprium opus — †quibusdam interpositus†. Cujus acerbitās in Catullō Bibāculō Horātiō, quamquam illi epōdōs intervenit, reperiātur. At lyricōrum idem Horātius ferē sōlus legī dīgnus. Nam et īnsurgit aliquando ; et plēnus est jūcunditātis et grātiāe, et varius figurīs, et verbīs fēlicissimē audāx. Sī quem adjicere velīs, is erit Cæsius Bassus, quem nūper vīdimus ; sed eum longē prācēdunt ingenia vīventium.

De iambō

⁹⁷Tragœdiāe scrīptōrēs veterum Accius atque Pācuvius clārissimī gravitāte sentiārum, verbōrum pondere, auctōritāte persōnārum. Cēterum nitor, et summa in excolendis operibus manus, magis vidērī potest temporibus, quam ipsīs dēfuisse. Vīrium tamen Acciō plūs tribuitur ; Pācuvium vidērī doctiōrem quī esse doctī adfectant volunt. ⁹⁸Jam Vari *Thyestēs* cui libet Græcārum comparārī potest. Ovidī *Mēdēa* vidētur mihi ostendere quantum ille vir prāstāre potuerit, sī ingeniō suō imperāre quam indulgēre māluisset. Eōrum quōs vīderim longē prīnceps Pompōnius Secundus. Quem senēs^a parum trāgicum putābant, ēruditiōne ac nitōre prāstāre cōnfitēbantur.

Quī tragœdiæ scrīptōrēs valent

⁹⁹In cōmœdiā maximē claudicāmus. Licet Varrō « Mūsās, Æli Stilōnis sentiā, Plautinō, dīcat, sermōne locūtūras fuisse, sī Latīnē loquī vellent » ; licet Cæcilium veterēs laudibus ferant ; licet Terentī scrīpta ad Scīpiōnem Africānum referantur — quæ tamen sunt in hōc genere ēlegantissima, et plūs adhūc habitūra grātiāe, sī intrā versūs trimetrōs stetissent. ¹⁰⁰Vix levem cōsequimur umbram, adeō ut mihi sermō ipse Rōmānus nōn recipere videātur illam, sōlis concessam Atticis, venerem — cum eam nē Græcī quidem in aliō genere linguæ optinuerint. Togātis excellit Afrānius : utinam nōn inquināset argūmenta puerōrum foēdis amōribus, mōrēs suōs fassus !

*Rōmānōs in cōmœdiā claudicāre**Historiens*

¹⁰¹At nōn historia cesserit Græcīs. Nec oppōnere Thūcūdidī Sallustium verear ; nec indignētur sibi Hērodotus æquārī Titum Līvium, cum in narrandō mīræ jūcunditātis clārissimīque candōris, tum in contiōnibus suprā quam ēnarrārī potest ēloquentem, ita quæ dīcuntur omnia cum rēbus tum persōnīs accommodāta sunt. Adfectūs quidem, prācipuēque eōs quī sunt dulciōrēs, ut parcissimē dīcam, nēmō historicōrum commendāvit magis. ¹⁰²Ideōque illam inmortālem Sallustī vėlōcitātem dīversīs virtūtibus cōsecūtus est. Nam mihi ēgregiē dixisse vidētur Servīlius Nōniānus « parēs eōs magis quam similēs. » Quī et ipse ā nōbīs auditus est, clārī vir ingeniū et sentiāis crēber, sed minus pressus quam historiāe auctōritās postulat.

Dē Sallustio Titō Līviōque

¹⁰³Quam, paulum ætāte prācēdēns, eum Bassus Aufidius ēgregiē, utique in librīs *Bellī Germānicī*, prāstitit genere ipsō — probābilis in omnibus, sed in quibusdam suis ipse vīribus minor. ¹⁰⁴Superest adhūc et exōrnat ætātis nostræ glōriam vir sæculōrum memoriā dīgnus, quī ōlim nōminābitur, nunc

Dē cēteribus historicīs

a. [quem]

intellegitur. Habet amātōrēs — nec inmeritō — Cremūti libertās ; quamquam circumcīsīs quæ dīxisse eī nocuerat. Sed ēlātum abundē spīritum et audacēs sententiās dēprehendās etiam in īs quæ manent. Sunt et aliī scrīptōrēs bonī ; sed nōs genera dēgustāmus, nōn bibliothēcās excutimus.

Orateurs

¹⁰⁵Ōrātōrēs vērō vel præcipuē Latīnam ēloquentiam parem facere Græcæ possunt : nam Cicerōnem cuicumque eōrum fortiter opposuerim. Nec ignōrō quantam mihi concitem pūgnam — cum præsertim nōn id sit prōpositi : ut eum Dēmostenē comparem hōc tempore. Neque enim attinet, cum Dēmostenē in prīmīs legendum, vel ēdiscendum potius, putem. ¹⁰⁶Quōrum ego virtūtēs plērāsque arbitror similēs : cōsiliū, ōrdinem, dīvidendī præparandī probandī ratiōnem, omnia dēnique quæ sunt inventiōnis. In ēloquendō est aliqua dīversitās : dēnsior ille, hic cōpiōsior, ille conclūdit adstrictius, hic lātius, pūgnat ille acūmine semper, hic frequenter et pondere, illīc nihil dētrahī potest, hīc nihil adjicī, cūræ plūs in illō, in hōc nātūræ.

*Num Cicerō
Dēmostenēm
valeat*

¹⁰⁷Salibus certē et commiseratiōne, quæ duo plūrimum *in* adfectibus valent, vincimus. Et fortasse epilōgōs illī mōs cīvitātis abstulerit, sed et nōbīs illa quæ Atticī mirantur dīversa Latīnī sermōnis ratiō minus permiserit. In epistulis quidem, quamquam sunt utrīusque, dialogīsve, quibus nihil ille, nūlla contentiō est. ¹⁰⁸Cēdendum vērō in hōc, quod et prior fuit, et ex magnā parte Cicerōnem, quantus est, fēcit. Nam mihi vidētur M. Tullius, cum sē tōtum ad imitātiōnem Græcōrum contulisset, effīnxisse vim Dēmostenis, cōpiam Platōnis, jūcunditatem Isocratis. ¹⁰⁹Nec vērō quod in quōque optimum fuit studiō cōsecūtus est tantum ; sed plūrimās, vel potius omnēs, ex sē ipsō virtūtēs extulit inmortalis ingeniū beātissima ūbertās. Nōn enim pluviās, ut ait Pindarus, aquās colligit, sed vīvō gurgite exundat — dōnō quōdam prōvidentiæ genitus, in quō tōtās vīrēs suās ēloquentia experīrētur.

*Cicerōnem
omnēs
Græcōrum
virtūtēs extulisse*

¹¹⁰Nam quis docēre diligentius, movēre vehementius potest, cui tanta umquam jūcunditās adfuit ? — ut ipsa illa quæ extorquet, impetrāre eum crēdās ; et cum trānsversum vī suā jūdicem ferat, tamen ille nōn rapī videātur sed sequī. ¹¹¹Jam in omnibus quæ dīcit tanta auctōritās īnest, ut dissentire pudeat, nec advocātī studium sed testis aut jūdicis adferat fidem — cum interim hæc omnia, quæ vix singula quisquam intentissimā cūrā cōnsequī posset, fluunt inlabōrāta ; et illa, quā nihil pulchrius audītum est, ōrātiō præ sē fert tamen fēlicissimam facilitātem. ¹¹²Quārē nōn inmeritō ab hominibus « ætātis suæ rēgnāre in jūdicīs » dictus est. Apud posterōs vērō, id cōnsecūtus : ut Cicerō jam nōn hominis nōmen, sed ēloquentiæ habeātur. Hunc igitur spectēmus ; hoc prōpositum nōbīs sit exemplum ; ille sē prōfēcisse sciat cui Cicerō valdē placēbit.

*Cicerōnem
fēlicissimā
facilitate
rēgnāvisse in
jūdicīs*

¹¹³Multa in Asiniō Polliōne inventiō, summa diligentia, adeō ut quibusdam etiam nimia videātur ; et cōsiliū et animī satis ; ā nitōre et jūcunditate Cicerōnis ita longē abest ut vidērī possit sæculō prior. At Messāla

*Dē Polliōne
Cæsareque*

nitidus et candidus et quōdam modō praeferens in dicendō nōbilitātem suam, vīribus minor. ¹¹⁴C. vērō Cæsar sī forō tantum vacasset, nōn alius ex nostris contrā Cicerōnem nōminārētur : tanta in eō vīs est, id acūmen, ea concitātiō, ut illum eōdem animō dixisse quō bellāvit appāreat. Exōrnat tamen hęc omnia mīra sermōnis, cujus propriē studiōsus fuit, ēlegantia.

¹¹⁵Multum ingenii in Cæliō ; et praeipuē in accūsandō multa urbānitās ; dignusque vir cui et mēns melior, et vīta longior contigisset. Invēnī quī Calvum praeferrent omnibus ; invēnī quī Cicerōnī crēderent « eum nimia contrā sē calumnia vērū sanguinem perdidisse. » Sed est et sāncta et gravis orātiō, et castigāta et frequenter vehemēns quoque. Imitātor autem est Atticōrum ; fēcitque illi properāta mors injūriam, sī quid adjectūrus sibi, nōn sī quid detractūrus, fuit. ¹¹⁶Et Servius Sulpicius insīgnem nōn inmeritō fāmam tribus orātiōnibus meruit.

*Dē ceteris
oratoribus
antiquioribus*

Multa sī cum iudiciō legatur dabit imitātiōne digna Cassius Sevērus ; quī, sī ceteris virtūtibus, colōrem et gravitātem orātiōnis adjēcisset, pōnendus inter praeipuōs foret. ¹¹⁷Nam et ingenii plūrimum est in eō et acerbitās mīra et urbānitās tet sermōt, sed plūs stomachō quam cōnsiliō dedit : prætereā ut amārī salēs, ita frequenter amāritūdō ipsa rīdícula est. ¹¹⁸Sunt aliī multī disertī, quōs persequi longum est. Eōrum quōs vīderim Domitius Afer et Jūlius Africānus longē praestantissimī. Verbōrum arte, ille, et tōtō genere dicendī, praeferendus ; et quem in numerō veterum habēre nōn timeās. Hic concitātor, sed in cūrā verbōrum nimius, et compositiōne nōnnumquam longior, et trālātiōnibus parum modicus.

*Dē
recentioribus
oratoribus*

Erant clāra et nūper ingenia. ¹¹⁹Nam et Trachālus plērumque sublīmis et satis apertus fuit et quem velle optima crēderēs ; auditus tamen maior. Nam et vōcis quantam in nullō cōgnōvī felicitās ; et prōnūntiātiō vel scēnis suffectūra ; et decor, omnia dēnique eī quæ sunt extrā superfuērunt. Et Vibius Crispus, compositus et jūcundus et delectātiōnī nātus ; prīvātis tamen causis quam pūblicis melior.

*Dē Trachālō
Crispōque*

¹²⁰Juliō Secundō sī longior contigisset ætās, clārissimum profectō nōmen orātōris apud posterōs foret. Adjēcisset enim, atque adjiciēbat, ceteris virtūtibus suis quod dēsiderārī potest ; id est autem : ut esset multō magis pūgnāx, et sæpius ad cūrā rerū ab elocūtiōne respiceret. ¹²¹Ceterum interceptus, quoque magnum sibi vindicat locum. Ea est fācundia, tanta in explicandō quod velit grātia, tam candidum et lēve et speciōsum dicendī genus, tanta verbōrum etiam quæ adsūmpta sunt proprietās, tanta in quibusdam ex periculō petītis significantia.

*Dē Juliō
Secundō*

¹²²Habēbunt, quī post nōs dē orātōribus scrībent, magnam eōs quī nunc vīgēt māteriam — vērē laudandī. Sunt enim summa hodiē, quibus inlūstrātur forum, ingenia. Namque et cōsummātī jam patrōnī veteribus æmulantur ; et eōs juvenum ad optima tendentium imitātur ac sequitur industria.

*De futuris
oratoribus*

Philosophes

¹²³Supersunt qui de philosophia scripserint. Quo in genere paucissimos adhuc eloquentes litterae Romanae tulerunt. Idem igitur M. Tullius, qui ubique, etiam in hoc opere Platonis aemulus exstitit. Egregius vero, multoque quam in orationibus praestantior, Brutus suffecit ponderi rerum : scias eum sentire quae dicit. ¹²⁴Scrisit non parum multa Cornelius Celsus, Sextius secutus, non sine cultu ac nitore. Plancus in Stoicis rerum cognitioni utilis. In Epicurius levis quidem, sed non injucundus tamen auctor est Catus.

Inter philosophos M. Tullium exstitisse

¹²⁵Ex industria Senecam, in omni genere eloquentiae, distuli, propter vulgatae falsae de me opinionem — qua damnare eum, et invisum quoque habere sum creditus. Quod accidit mihi dum corruptum, et omnibus vitiis fractum, dicendi genus revocare ad severiora iudicia contendere. Tum autem solus hic ferre in manibus adolescentium fuit. ¹²⁶Quem non equidem omnino conabar excutere ; sed potioribus praeferrere non sinebam. Quos ille non destiterat incessere, cum diversi sibi conscius generis placere, se in dicendo posse, quibus illi placerent, diffideret. Amabant autem eum magis quam imitabantur, tantumque ab illo defluabant, quantum ille ab antiquis descenderat.

Cum Senecam distulerit

¹²⁷Foret enim optandum parum ac saltem proximis illi viro fieri. Sed placebat propter sola vitia ; et ad ea se quisque dirigebat effingenda quae poterat. Deinde, cum se jactaret eodem modo dicere, Senecam infamabat. ¹²⁸Cujus et multae alioque et magnae virtutes fuerunt : ingenium facile et copiosum, plurimum studii, multa rerum cognitio, in qua tamen aliquando, ab iis quibus inquirenda quaedam mandabat, deceptus est. Tractavit etiam omnem ferre studiorum materiam. ¹²⁹Nam et orationes ejus, et poemata, et epistulae, et dialogi feruntur. In philosophia parum diligens, egregius tamen vitiarum insectator fuit. Multae in eo claraeque sententiae ; multa etiam morum gratia legenda ; sed in eloquendo corrupta pleraque ; atque eo perniciosissima quod abundant dulcibus vitiis.

De Senecae virtutibus vitiisque

¹³⁰Velles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. Nam si aliqua contempsisset, si parum non concupisset, si non omnia sua amasset, si rerum pondera minutissimis sententiis non frégisset, consensu potius eruditorum, quam puerorum amore, comprobaretur. ¹³¹Verum sic quoque, jam robustis et severiore genere satis firmatis, legendus, vel ideo quod exercere potest utrimque iudicium. Multa enim, ut dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda sunt ; eligere modo curae sit. Quod utinam ipse fecisset ! Digna enim fuit illa natura quae meliora vellet : quod voluit effecit.

Quo modo Seneca legendus sit

CAPITULUM SECUNDUM — QUO MODO IMITANDI SINT

*Importance
de
l'imitation*

¹Ex his, ceterisque lectione dignis auctoribus, et verborum sumenda copia est, et varietas figurarum et componendi ratio — tum ad exemplum virtutum omnium mens derigenda. Neque enim dubitari potest quin artis pars magna contineatur imitatione. Nam ut invenire primum fuit, estque praecipuum, sic ea quae bene inventa sunt utile sequi. ²Atque omnis vitae ratio sic constat: ut quae probamus in aliis facere ipsi velimus. Sic litterarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri secuntur; sic musici vocem docentium; pictores opera priorum; rustici probatam experimento culturam in exemplum intuentur. Omnis denique disciplinae initia ad propositum sibi praescriptum formari videmus.

*Artis partem
magnam
continere
imitatione*

*Limites de
l'imitation*

³Et hercule necesse est aut similes, aut dissimiles bonis simus: similem raro natura praestat, frequenter imitatio. Sed hoc ipsum — quod tanto faciliorem nobis rationem rerum omnium facit, quam fuit iis qui nihil quod sequerentur habuerunt — nisi cautē et cum iudicio adprehenditur, nocet. ⁴Ante omnia igitur imitatio per se ipsa non sufficit, vel quia pigri est ingenii contentum esse iis quae sint ab aliis inventa. Quid enim futurum erat, temporibus illis quae sine exemplo fuerunt, si homines nihil nisi quod jam cognovissent faciendum sibi aut cogitandum putassent? Nempe nihil fuisset inventum. ⁵Cum igitur nefas est reperiri aliquid a nobis quod ante non fuerit? An illi rudēs solā mentis naturā ducti sunt in hoc: ut tam multa generarent? Nos ad quaerendum non eo ipso concitemur: quod certē scimus invenisse eos qui quaesierunt?

*Imitationem per
se non sufficere*

⁶Et cum illi, qui nullum cuiusquam rei habuerunt magistrum, plurima in posteris tradiderint, nobis usus aliarum rerum ad erudendas alias non prouderit, sed nihil habebimus nisi beneficii alieni? Quem ad modum quidam pictores in id solum student: ut describere tabulas mensuris ac lineis sciant. ⁷Turpe etiam illud est: contentum esse id consequi quod imiteris. Nam rursus quid erat futurum, si nemo plus effecisset eo quem sequeretur? Nihil in poetis supra Livium Andronicum; nihil in historiis supra pontificum annales haberemus. Ratibus adhuc navigaremus; non esset pictura, nisi quae lineas modo extremas umbræ quam corpora in sole fecissent circumscriberet.

*Quid factum
esset si homines
imitando
contentos essent*

⁸Ac si omnia percenseas, nulla sit ars qualis inventa est, nec intra initium stetit — nisi forte nostra potissimum tempora damnamus huius infelicitatis: ut nunc demum nihil crescat. Nihil autem crescit solā imitatione. ⁹Quod si prioribus adjicere fas non est, quo modo sperare possumus illum oratorem perfectum, cum in iis quos maximos adhuc novimus nemo sit inventus in quo nihil aut desideretur aut reprehendatur? Sed etiam qui summa non adpetent, contendere potius quam sequi debent.

*Nihil crescere
solā imitatione*

¹⁰Nam qui hoc agit : ut prior sit — forsitan, etiam si non transierit, æquabit. Eum vero nemō potest æquare cuius vestigiis sibi utique insistendum putat. Necesse est enim semper sit posterior qui sequitur. Adde quod plerumque facilius est plus facere quam idem. Tantam enim difficultatem habet similitudō, ut ne ipsa quidem natura in hoc ita evaluerit, ut non res — quæ simillimæ, quæque parēs maximē videantur — utique discrimine aliquō discernantur. ¹¹Adde quod quidquid alteri simile est necesse est minus sit eō quod imitatur — ut umbra corpore, et imāgō faciē, et actūs histriōnum veris adfectibus. Quod in orationibus quoque evenit. Namque iis quæ in exemplum adsūmimus subest natura et vera vis ; contrā omnis imitatio facta est, et ad aliēnum propositum commodatur. ¹²Quō fit ut minus sanguinis ac virium declāmationēs habeant quam orationēs — quod in illis vera, in his adsimulata materia est.

Quid simile sit minus esse

Adde quod ea quæ in oratore maxima sunt imitabilia non sunt : ingenium, inventio, vis, facilitas, et quidquid arte non traditur. ¹³Ideoque plerique, cum verba quædam ex orationibus excerpserunt, aut aliquos compositionis certos pedes, mire a se quæ legērunt effingit arbitrantur, cum et verba intercidant invalēscantque temporibus — ut quorum certissima sit regula in consuetudine, eaque non sua naturā sint bona aut mala (nam per se soni tantum sunt), sed prout oportune proprięque aut secus conlocata sunt, et compositio cum rebus accommodata sit, tum ipsa varietate, gratissima.

Ea quæ in oratore maxima sunt imitabilia non esse

Il faut imiter avec discernement

¹⁴Quapropter exactissimō iudicio circā hanc partem studiōrum examinanda sunt omnia. Primum, quos imitemur : nam sunt plurimi qui similitudinem pessimi cuiusque et corruptissimi concupierint. Tum, in ipsis quos elegerimus, quid sit^a quod nos efficiendum comparēmus. ¹⁵Nam in magnis quoque auctoribus incidunt aliqua vitiōsa — et, a doctis, inter ipsos etiam mutuo reprehensa. Atque utinam tam bona imitantēs dicerent melius, quam mala pejus dicunt !

Exactissimō iudicio examinanda esse omnia

Nec vero saltem, iis quibus ad evitanda vitia iudicii satis fuit, sufficiat imaginem virtutis effingere, et solum, ut ita dixerim, cutem — vel potius illas Epicuri figurās, quas ē summis corporibus dicit effluere. ¹⁶Hoc autem iis accidit qui, non intrōspectis penitus virtutibus, ad primum se velut aspectum orationis aptarunt. Et cum iis felicissimē cessit imitatio, verbis atque numeris sunt non multum differentēs — vim dicendi atque inventionis non adsecuntur, sed plerumque declinant in pejus. Et proxima virtutibus vitia comprehendunt, fiuntque pro grandibus tumidi, pressis exiles, fortibus temerarii, lætis corrupti, compositis exultantēs, simplicibus neglegentēs.

Non sufficere imaginem virtutis effingere

¹⁷Ideoque qui horridē atque incompositē quilibet illud frigidum et inane extulerunt, antiquis se parēs credunt ; qui carent cultū atque sententiis, Atticis. Scilicet^b præcisīs conclusionibus obscuri, « Sallustium atque

Cūr oporteat quod imitaturus est quisque intellegat

a. On peut suppléer ici <ad>.

b. [qui]

Thūcŷdidēn superant » ; trīstēs ac jeŷūnī, « Polliōnem æmulantur » ; ōtiōsī et supīnī, sī quid modo longius circumdūxērunt, jūrānt « ita Cicerōnem locūtūrum fuisse ». ¹⁸Nōveram quōsdam quī sē pulchrē expressisse genus illud cælestis huŷus in dīcendō virī sibi vidērentur, sī in clausulā posuissent « esse videātur ». Ergō prīmum est ut quod imitātūrus est quisque intellegat, et quārē bonum sit sciat.

*Savoir
choisir ce
qu'on imite*

¹⁹Tum in suscipiendō onere cōnsulat suās vīrēs. Nam quædam sunt imitābilia quibus aut infirmitās nātūræ nōn sufficiat, aut dīversitās repūgnet. Nē, cū tenue ingenium erit, sōla velit fortia et abrupta ; cū forte quidem sed indomitum, amōre subtilitātis, et vim suam perdat, et ēlegantiam quam cupit nōn persequātur. Nihil est enim tam indecēns quam cum mollia dūrē fiunt.

*Nōn omnēs
omnia imitārī
posse*

²⁰Atque ego, illī præceptōrī quem īstitueram in librō secundō, crēdidī nōn ea sōla docenda esse ad quæ quemque discipulōrum nātūrā compositum vidēret. Nam is et adjuvāre dēbet quæ in quōque eōrum invenit bona, et quantum fierī potest adjicere quæ dēsunt, et ēmendāre quædam et mūtāre. Rēctor enim est aliēnōrum ingeniōrum atque fōrmātor — difficilīus est nātūrā suam fingere. ²¹Sed nē ille quidem doctor, quamquam omnia quæ rēcta sunt velit esse in suīs audītōribus quam plēnissima, in eō tamen cū nātūrā obstāre viderit labōrābit.

*Nōn ea sōla
docenda esse
ad quæ
quemque
nātūrā
compositum*

Id quoque vītandum, in quō magna pars errat : nē in ōrātiōne poētās nōbīs et historicōs, in illīs operibus ōrātōrēs aut dēclāmātōrēs imitandōs putēmus. ²²Sua cuique prōpositō lēx, suus decor est : nec cōmœdia in coturnōs adsurgit, nec contrā tragœdia soccō ingreditur. Habet tamen omnis ēloquentia aliquid commūne : id imitēmur quod commūne est.

*Suam cuique
generī lēgem*

²³Etiam hoc solet incommodī accidere iīs quī sē ūnī alicuī generī dēdidērunt : ut, sī asperitās iīs placuit alicuŷus, hanc etiam in lēnī ac remissō causārum genere nōn exuant ; sī tenuitās aut jūcunditās, in asperīs gravibusque causīs, ponderī rērum parum respondeant. Cum sit dīversa nōn causārum modo inter ipsās condiciō, sed in singulis etiam causīs partium, sintque alia lēniter alia asperē, alia concitātē alia remissē, alia docendī alia movendī grātiā dīcenda — quōrum omnium dissimilis atque dīversa inter sē ratiō est.

*Dīversōs bene
dīcendī modōs
docendōs*

²⁴Itaque nē hoc quidem suāserim : ūnī sē alicuī propriē, quem per omnia sequātur, addicere. Longē perfectissimus Græcōrum Dēmosthenēs ; aliquid tamen aliquō in locō melius aliī — plūrima ille ! ²⁵Sed nōn quī maximē imitandus et sōlus imitandus est. Quid ergō ? nōn est satis omnia sic dīcere quō modō M. Tullius dīxit ? Mihi quidem satis esset sī omnia cōsequī possem. Quid tamen nocēret vim Cæsaris, asperitātem Cæli, dīligentiam Polliōnis, jūdicium Calvī quibusdam in locīs adsūmere ?

*Nōn ūnum per
omnia
sequendum*

²⁶Nam præter id — quod prūdentis est quod in quōque optimum est, sī possit, suum facere — tum, in tantā reī difficultāte, ūnum intuentis vix aliqua pars sequitur. Ideōque, cum tōtum exprimere quem ēlēgeris pæne sit hominī

*Plūrium bona
legāmus*

inconcessum, plūrium bona pōnāmus ante oculōs, ut aliud ex aliō hæreat, et quō quidque locō conveniat aptēmus.

*L'orateur
accompli*

²⁷Imitātiō autem — nam sæpius idem dīcam — nōn sit tantum in verbīs. Illūc intendenda mēns : quantum fuerit illīs virīs decōris in rēbus atque persōnīs, quod cōnsilium, quæ dispositiō, quam omnia etiam quæ dēlectātiōnī videantur data, ad victōriam spectent ; quid agātur pro hōcemiō, quæ ratiō et quam varia narrandī, quæ vīs probandī ac refellendī, quanta in adfectibus omnis generis movendīs scientia, quamque laus ipsa populāris ūtilitātis grātiā adsūmpta — quæ tum est pulcherrima cum sequitur, nōn cum arcessitur. Hæc sī perviderimus, tum vērē imitābimur.

*Nōn verba
modo imitanda*

²⁸Quī verō etiam propria hīs bona adjēcerit, ut suppleat quæ deerant, circumcidat sī quid redundābit, is erit quem quærimus perfectus ōrātor. Quem nunc cōsummārī potissimum oporteat — cum tantō plūra exempla bene dīcendī supersunt quam illīs quī adhūc summī sunt contigērunt. Nam erit hæc quoque laus eōrum : ut priōrēs superāsse, posterōs docuisse dīcantur.

*Quālis futūrus
sit perfectus
ōrātor*

CAPITULUM TERTIUM — QUŌ MODŌ SCRĪBENDUM SIT

*Il est
important
d'écrire*

¹Et hæc quidem auxilia extrinsecus adhibentur ; in iis autem quæ nōbīs ipsīs paranda sunt, ut labōris, sic ūtilitātis etiam longē plūrimum adfert stilus. Nec inmeritō M. Tullius hunc « optimum effectōrem ac magistrum dīcendī » vocat — cui sententiæ persōnam L. Crassī, in disputātiōnibus quæ sunt *Dē Ōrātōre*, adsīgnandō iūdicium suum cum illius auctōritāte, conjūxit.

*Stilum
magistrum
dīcendī esse*

²Scrībendum ergō quam diligentissimē et quam plūrimum. Nam ut terra altē refossa, generandīs alendisque sēminibus, fēcundior — sic prōfectus, nōn ā summō petītus, studiōrum frūctūs et fundit ūberius, et fidēlius continet. Nam sine hāc quidem cōstantiā ipsā, illa ex tempore dīcendī facultās inānem modo loquācitatē dabit, et verba in labrīs nāscētia.

*Sine stilō,
inānem ōrātōrī
loquācitatē
fore*

³Illic rādīcēs, illic fundāmenta sunt, illic opēs velut sānctiōre quōdam ærārīō conditæ, unde ad subitōs quoque cāsūs, cum rēs exiget, prōferantur. Virēs faciāmus ante omnia quæ sufficiant labōrī certāminum, et ūsū nōn exhauriantur.

*In stilō esse
ēloquentiæ
fundāmenta*

*Ne pas aller
trop vite*

⁴Nihil enim rērum ipsa nātūra voluit magnum effici citō ; præposuitque pulcherrimō cuique operī difficultatē. Quæ nāscēndī quoque hanc fēcērit lēgem : ut majōra animālia diūtius vīsceribus parentis continērentur. Sed cum

*Artem
ōrātōriam citō
disci nōn posse*

sit duplex quæstiō — quō modō et quæ maximē scribī oporteat — jam hinc ordinem sequar.

⁵Sit primō vel tardus, dum diligēns, stilus. Quærāmus optima ; nec prōtinus offerentibus sē gaudeāmus. Adhibeātur iudicium inventis ; dispositiō probātis. Dilēctus enim rērum verbōrumque agendus est, et pondera singulōrum exāminanda. Post subeat ratiō conlocandī : versenturque omnī modō numerī ; nōn ut quodque sē prōferet verbum occupet locum.

*Dilēctum rērum
verbōrumque
agendum*

⁶Quæ quidem ut diligēntius exequāmur, repetenda sæpius erunt scriptōrum proxima. Nam præter id quod sic melius junguntur priōribus sequentia, calor quoque ille cōgitatiōnis, quī scribendī morā refrīxit, recipit ex integrō vīrēs, et velut repetitō spatiō sūmit impetum. Quod in certāmine saliendī fierī vidēmus : ut cōnātum longius petant, et ad illud quō contenditur spatium cursū ferantur ; utque in jaculandō brachia redūcimus, et, expulsūrī tēla, nervōs retrō tendimus.

*Repetenda
sæpius esse
scriptōrum
proxima*

⁷Interim tamen, si feret flātus, danda sunt vēla, dum nōs indulgentia illa nōn fallat. Omnia enim nostra dum nāscuntur placent : aliōquī nec scriberentur. Sed redeāmus ad iudicium et retractēmus suspectam facilitātem. ⁸Sic scripsisse Sallustium accēpimus, et sānē manifestus est etiam ex opere ipsō labor. Vergilium quoque paucissimōs diē composuisse versūs auctor est Varius. Ōrātōris quidem alia condiciō est : itaque hanc moram et sollicitūdinem initiis imperō.

*Id initiis
quidem necesse
esse*

⁹Nam primū hoc cōstituendum, hoc optinendum est : ut quam optimē scribāmus : celeritātem dabit cōsuētūdō. Paulātīm rēs facilius sē ostendent, verba respondēbunt, compositiō sequētur — cūncta dēnique, ut in familiā bene institūtā, in officiō erunt. ¹⁰Summa hæc est rei : citō scribendō nōn fit ut bene scribātur, bene scribendō fit ut citō. Sed, tum maximē cum facultās illa contigerit, resistāmus, ut prōvideāmus ; et ferentis equōs, frēnīs quibusdam, coerceāmus — quod nōn tam moram faciet quam novōs impetūs dabit.

*Citō scribendō
nōn fierī ut
bene scribātur,
bene scribendō
fieri ut citō*

*Pas d'excès
de zèle non
plus*

Neque enim rursus eōs, quī rōbur aliquod in stilō fēcerint, ad infēlicem calumniandī sē pœnam alligandōs putō. ¹¹Nam quō modō sufficere officiis cīvilibus possit, quī singulis āctiōnum partibus insenēscat ? Sunt autem quibus nihil sit satis : omnia mūtāre, omnia aliter dīcere quam occurrit velint, incrēdulī quīdam et dē ingeniō suō pessimē meritī — quī diligēntiam putant facere sibi scribendī difficultātem.

*Sed nōn
diligēntiam esse
facere sibi
scribendī
difficultātem*

¹²Nec prōmptum est dīcere utrōs peccāre validius putem : quibus omnia sua placent an quibus nihil. Accidit enim etiam ingeniōsis adulēscentibus frequenter ut labōre cōsūmantur, et in silentium usque dēscendant nimīā bene dīcendī cupiditāte. Quā dē rē meminī narrāsse mihi Jūlium Secundum illum, æquālem meum, atque ā mē — ut nōtum est — familiārīter amātum, miræ fācundiæ virum, infīnitæ tamen cūræ, quid esset sibi ā patruō suō dictum.

*Quōsdam in
silentium usque
dēscendere
nimīā bene
dīcendī
cupiditāte*

¹³Is fuit Iulius Florus, in eloquentia Galliarum — quoniam ibi demum exercuit eam — princeps, alioque inter paucos disertus, et dignus illa propinquitate. Is cum Secundum, scholae adhuc operatum, tristem forte vidisset, interrogavit quae causa frontis tam adductae. ¹⁴Nec dissimulavit adulescens « tertium jam diem esse quod, omni labore, materiae ad scribendum destinatae non inveniret exordium ». Quo sibi non praesens tantum dolor sed etiam desperatio in posterum fieret. Tum Florus adridens « Numquid tu, inquit, melius dicere vis quam potes ? »

*Quid Iulius
Florus Iulio
Secundo dixerit*

*Ecrire de
façon
naturelle*

¹⁵Ita se res habet : curandum est ut quam optimae dicamus, dicendum tamen pro facultate. Ad profectum enim opus est studio, non indignatione. Ut possimus autem scribere etiam plura et celerius, non exercitatio modo praestabit, in qua sine dubio multum est, sed etiam ratio. Si non resupinam spectantesque tectum, et cogitationem murmure agitantem, expectaverimus quid obveniat — sed quid res poscat, quid personam deceat, quod sit tempus, qui iudicis animus intuiti, humano quodam modo ad scribendum accesserimus. Sic nobis et initia, et quae secuntur, natura ipsa praescribit.

*Quae sit ratio ut
plura possimus
naturaliter
scribere*

¹⁶Certa sunt enim pleraque ; et, nisi conveamus, in oculos incurrunt. Ideoque nec indocti nec rustici diu quaerunt unde incipiant — quo pudendum est magis, si difficultatem facit doctrina. Non ergo semper putemus optimum esse quod latet : inmutescamus alioque, si nihil dicendum videatur nisi quod non invenimus.

*Non semper
putemus
optimum esse
quod latet*

¹⁷Diversum est huic eorum vitium qui primo decurrere per materiam stilo quam velocissimo volunt, et sequentes calorem atque impetum ex tempore scribunt — hanc « silvam » vocant. Repetunt deinde et componunt quae effuderant. Sed verba emendantur et numeri — manet in rebus temere congestis quae fuit levitas. ¹⁸Protinus ergo adhibere curam rectius erit, atque ab initio sic opus ducere ut caelandum, non ex integro fabricandum sit.

*Cur « silvam »
damnet*

*Ne pas
dicter*

Aliquando tamen adfectus sequemur, in quibus ferè plus calor quam diligentia valet. Satis apparet, ex eo quod hanc scribentium negligentiam damno, quid de illis dictandi deliciis sentiam. ¹⁹Nam in stilo quidem quamlibet properato dat aliquam cogitationi moram, non consequens celeritatem eius, manus ; ille cui dictamus urget, atque interim pudet etiam dubitare aut resistere aut mutare — quasi conscium infirmitatis nostrae timentis.

*Dictare pejus
esse*

²⁰Quo fit ut non rudia tantum et fortuita, sed inpropria interim, dum sola est conectendi sermonis cupiditas, effluant — quae nec scribentium curam nec dicentium impetum consequantur. At idem ille qui excipit : si tardior in scribendo aut incertior in legendo velut offensator fuerit, inhibetur cursus atque omnis quae erat concepta ; mentis intentio moram et interdum iracundiam excutitur.

*Inpropria
effluere,
inhiberi cursum*

²¹Tum illa quae altiorum animi motum secuntur, quaeque ipsa animum quodam modo concitant, quorum est iactare manum, torquere vultum,

*Solos ridicula
sed necessaria
quaedam nos
agere posse*

†simul et† interim objurgare — quæque Persius notat cum leviter dicendi genus significat : « Nec pluteum, inquit, cædit nec demorsos sapit unguis » — etiam ridicula sunt, nisi cum solī sumus.

*Mieux vaut
élucubrer !*

²²Dēnique — ut semel quod est potentissimum dicam — sēcrētum, quod dictandō perit, atque liberum arbitris locum et quam altissimum silentium, scribentibus maximē convenire nēmō dubitaverit. Nōn tamen prōtinus audiendī quī crēdunt « aptissima in hōc nemora silvæque, quod illa cæli libertās, locōrumque amoenitās, sublimem animum et beatiōrem spīritum parent ». ²³Mihī certē jūcundus hic, magis quam studiōrum hortātor, vidētur esse sēcessus. Namque illa quæ ipsa delectant necesse est āvocent ab intentiōne operis dēstinātī. Neque enim sē bonā fidē in multa simul intendere animus tōtum potest, et quōcumque respexit dēsinit intuērī quod prōpositum erat.

*Sēcrētum
scribentibus
maximē
convenire*

²⁴Quārē silvārum amoenitās, et præterlabentia flūmina, et inspīrantēs rāmīs arborum auræ volucrumque cantūs, et ipsa lātē circumspiciendī libertās, ad sē trahunt — ut mihi remittere potius voluptās ista videātur cōgitatiōnem quam intendere. ²⁵Dēmosthenēs melius : quī sē, in locum ex quō nūlla exaudīrī vōx et ex quō nihil prōspici posset, recondēbat — nē aliud agere mentem cōgerent oculī. Ideōque lūcūbrantēs, silentium noctis et clūsum cubiculum et lūmen ūnum, velut †rēctōs† maximē teneat.

*Id lūcūbrantēs
contingere*

²⁶Sed cum in omnī studiōrum genere, tum in hōc præcipuē bona valētūdō — quæque eam maximē præstat, frūgālitās — necessariā est, cum tempora, ab ipsā rērum nātūrā ad quiētem refectiōnemque nōbīs data, in ācerrimum labōrem convertimus. Cui tamen nōn plūs inrogandum est quam quod somnō supererit, aut nōn deerit. ²⁷Obstat enim dīligentiæ scribendi etiam fatīgātiō ; et abundē, sī vacet, lūcis spatia sufficiunt : occupātōs in noctem necessitās agit. Est tamen lūcūbrātiō, quotiēns ad eam integrī ac refectī venīmus, optimum sēcrēti genus.

*Modum
quemdam
necesse esse
lūcūbrātīōnī*

*Ne pas se
laisser
perturber*

²⁸Sed silentium et sēcessus et undique liber animus, ut sunt maximē optanda, ita nōn semper possunt contingere. Ideōque nōn statim sī quid obstrepet abjiciendī cōdicēs erunt et dēplōrandus diēs. Vērūm incommodīs repūgnandum, et hic faciendus ūsus : ut omnia quæ impediunt vincat intentiō. Quam sī tōtā mente in opus ipsum dērēxeris, nihil eōrum quæ oculis vel auribus incursant ad animum perveniet.

*Incommodīs
repūgnandum*

²⁹An vērō frequenter etiam fortuīta hoc cōgitatiō præstat : ut obviōs nōn videāmus et itinere deerrēmus ? Nōn cōnsequēmur idem sī et voluerimus ? Nōn est indulgendum causīs dēsidiæ. Nam sī nōn nisi refectī, nōn nisi hilarēs, nōn nisi omnibus aliīs cūrīs vacantēs, studendum existimārimus, semper erit propter quod nōbīs ignōscāmus.

*Nōn est
indulgendum
causīs dēsidiæ*

³⁰Quārē in turbā, itinere, convīviis etiam, faciat sibi cōgitatiō ipsa sēcrētum. Quid aliōquī fiet cum in mediō forō, tot circumstantibus jūdicīis, jūrgiis, fortuītis etiam clāmōribus, erit subitō continuā orātiōne dicendum, sī

*Præparandum
sē esse ad forī
fremū*

particulās quās cērīs mandāmus, nisi in sōlitūdine reperīre nōn possumus ? Propter quæ idem ille tantus amātor sēcrēti Dēmōsthenēs, in litore in quō sē maximō cum sonō flūctūs inlīderet meditāns, cōnsuēscēbat contiōnum fremitūs nōn expavēscere.

*Bien utiliser
les tablettes
de cire*

³¹ Illa quoque minōra — sed nihil in studiīs parvum est — nōn sunt trānseunda : scribī optimē cērīs, in quibus facillima est ratiō dēlendī — nisi forte vīsus infirmior membrānārum potius ūsum exiget. Quæ ut juvant aciem, ita crēbrā relātiōne quoad intinguntur calamī, morantur manum et cōgitātiōnis impetum frangunt.

*Scribī optime
cērīs*

³² Relinquendæ autem in utrōlibet genere contrā erunt vacuæ tabellæ, in quibus libera adjiciendī sit excursiō. Nam interim pigritiam ēmendandī angustīæ faciunt, aut certē novōrum interpositiōne priōra cōfundant. Nē lātās quidem ultrā modum esse cērās velim — expertus juvenem studiōsum aliōquī prælongōs habuisse sermōnēs, quia illōs numerō versuum mētiēbātur, idque vitium, quod frequentī admonitiōne corrigī nōn potuerat, mūtātīs cōdicibus esse sublātum.

*Relinquendās
vacuās tabellās
ad
excursiōnēs...*

³⁴ Dēbet vacāre etiam locus, in quō notentur quæ scribentibus solent extrā ōrdinem — id est ex aliīs quam quī sunt in manibus locī — occurrere. Inrumpunt enim optimī nōnnumquam sēnsūs, quōs neque inserere oportet neque differre tūtum est, quia interim ēlābuntur, interim memoriæ suī intentōs ab aliā inventiōne dēclīnant. Ideōque optimē sunt in dēpositō.

*Atque ad quæ
extrā ōrdinem
occurrant*

CAPITULUM QUARTUM — DĒ ĒMENDĀTIŌNE

¹ Sequitur ēmendātiō, pars studiōrum longē ūtilissima : neque enim sine causā crēditum est stilum nōn minus agere cum dēlet. Huīus autem operis est ēst adjicere dētrahere mūtāre. Sed facilius in iīs simpliciusque jūdicium quæ replenda vel dēficienda sunt. Premere vērō tumentia, humilia extollere, luxuriantia adstringere, inōrdināta dīgerere, solūta compōnere, exultantia coercēre duplicis operæ. Nam et damnanda sunt quæ placuerant et inveniēda quæ fūgerant.

*Quid in
ēmendātiōne
difficilius sit*

² Nec dubium est optimum esse ēmendandī genus sī scripta in aliquod tempus repōnantur, ut ad ea post intervallum velut nova atque aliēna redeāmus, nē nōbīs scripta nostra tamquam recentēs fētūs blandiantur. ³ Sed neque hoc contingere semper potest, præsertim ōrātōrī, cui sæpius scribere ad præsēntis ūsūs necesse est — et ipsa ēmendātiō finem habet. Sunt enim quī ad omnia scripta tamquam vitiōsa redeant, et, quasi nihil fās sit rēctum esse quod prīmum est, melius exīstiment quidquid est aliud, idque faciant

*Ipsam
ēmendātiōnem
finem habere*

quotiens librum in manus resumpsērunt, similēs medicīs etiam integra secantibus. Accidit itaque ut cicātrīcōsa sint et exsanguia, et cūrā pejōra.

⁴Sit ergo aliquando quod placeat aut certē quod sufficiat, ut opus poliat lima, nōn exerat. Temporis quoque esse dēbet modus. Nam quod Cinnæ *Zmyrnam* novem annīs accēpimus scīptam, et *Panēgyricum* Isocratis quī parcissimē decem annīs dīcunt ēlabōratum, ad orātōrem nihil pertinet, cujus nullum erit, sī tam tardum fuerit, auxilium.

Temporis quoque esse dēbere modum

CAPITULUM QUINTUM — QUÆ PRÆCIPUĒ SCRĪBENDA SINT

¹Proximum est ut dīcāmus quæ præcipuē scrībenda sint, ἔξιν parantibus. Nōn est hujus quidem operis ut explicēmus quæ sint māteriæ, quæ prīma aut secunda aut deinceps tractanda sint — nam id factum est jam primō librō, quō puerōrum, et secundō, quō jam rōbustōrum studiīs ordinem dedimus — sed dē quō nunc agitur : unde cōpia ac facilitās maximē veniat.

Traduire du grec

²Vertere Græca in Latīnum veterēs nostrī orātōrēs optimum jūdicābant. Id sē L. Crassus, in illīs Cicerōnis *dē Orātōre* librīs, dīcit factitāsse. Id Cicerō suā ipse persōnā frequentissimē præcipit ; quīn etiam librōs Platōnis atque Xenophontis ēdidit hōc genere trālātōs. Id Messālæ placuit ; multæque sunt ab eō scīptæ ad hunc modum orātiōnēs — adeō ut etiam cum illā Hyperīdis *prō Phrynē*, difficillimā Rōmānis, subtilitāte contenderet.

Vertere Græca in Latīnum veterēs nostrōs orātōrēs optimum jūdicāvisse

³Et manifesta est exercitātiōnis hujusce ratiō. Nam et rērum cōpiā Græcī auctōrēs abundant ; et plūrimum artis in ēloquentiam intulērunt ; et hōs trānsferentibus, verbīs utī optimīs licet : omnibus enim ūtimur nostrīs. Figūrās vērō, quibus maximē ornātur orātiō, multās ac variās excōgitandī etiam necessitās quædam est, quia plērūmque ā Græcīs Rōmāna dissentiant.

Cūr hæc exercitātiō ūtilis sit

D'autres façons de traduire

⁴Sed et illa ex Latīnis conversiō multum et ipsa contulerit. Ac dē carminibus quidem nēminem crēdō dubitāre, quō solō genere exercitātiōnis dīcitur ūsus esse Sulpicius. Nam et sublīmis spīritus attollere orātiōnem potest. Et verba, poētīcā libertāte audāciōra, nōn præsūmunt eadem propriē dīcendī facultātem — sed et ipsīs sententiīs adjicere licet orātōrium rōbur, et omīssa supplēre, effūsa substringere.

Ex Latīnis in carmina conversiōnem optimam esse

⁵Neque ego παράφρασις esse interpretātiōnem tantum volō, sed circā eōsdem sēnsūs certāmen atque æmulātiōnem. Ideōque ab illīs dissentīō quī vertere orātiōnēs Latīnās vetant, quia « optimīs occupātis, quidquid aliter dīxerimus necesse sit esse dēterius ». Nam neque semper est dēspērandum aliquid, illīs quæ dicta sunt melius, posse reperīrī ; neque adeō jejūnam ac

Cūr interpretātiō quoque optima sit

pauperem nātūra ēloquentiam fēcit, ut ūnā dē rē bene dīcī, nisi semel, nōn possit. ⁶Nisi forte... histriōnum multa, circā vōcēs eāsdem, variāre gestus potest ; ōrandī minor vīs, ut dīcātur aliquid post quod, in eādem māteriā, nihil dīcendum sit. Sed estō neque melius quod invenīmus esse neque pār : est certē proximīs locus. ⁷An vērō ipsī nōn bis ac sēpius dē eādem rē dīcimus et quidem continuās nōnnumquam sententiās ? Nisi forte... contendere nōbīscum possumus, cum aliīs nōn possumus. Nam sī ūnō genere bene dīcerētur, fās erat exīstimārī prāclūsam nōbīs ā priōribus viam. Nunc vērō innumerābilēs sunt modī, plūrimāque eōdem viā dūcunt. ⁸Sua brevitatī grātia, sua cōpiā ; alia trālātīs virtūs, alia propriīs : hoc ōratiō rēcta, illud figūra dēclīnāta commendat. Ipsa dēnique ūtilissima est exercitātiōnī difficultās. Quid quod auctōrēs maximī sīc dīligentius cōgnōscuntur ? Nōn enim scrīpta lēctiōne sēcūrā trānscurrimus, sed tractāmus singula, et necessariō intrōspicimus ; et quantum virtūtis habeant vel hōc ipsō cōgnōscimus : quod imitārī nōn possumus.

⁹Nec aliēna tantum trānsferre, sed etiam nostra plūribus modīs tractāre prōderit, ut ex industriā sūmāmus sententiās quāsdam, eāsque versēmus quam numerōsissimē — velut eādem cērā, aliā aliāque fōrmā dūcī solent. ¹⁰Plūrimum autem parārī facultātis exīstimō ex simplicissimā quāque māteriā. Nam, illā multiplicī persōnārum causārum temporum locōrum dictōrum factōrum dīversitatē, facile dēlitēscet infirmitās — tot sē undique rēbus ex quibus aliquam adprehendās offerentibus. ¹¹Illud virtūtis indicium est : fundere quā nātūrā contracta sunt, augēre parva, varietātem similibus voluptātem expositīs dare, et bene dīcere multa dē paucīs.

*Etiam nostra
plūribus modīs
tractāre
prōdesse*

*Autres
exercices
d'écriture*

In hōc optimē facient infīnitāe quāstionēs — quās vocārī thesis dīximus — quibus Cicerō, jam prīnceps in rē pūblicā, exercērī solēbat. ¹²Hīs cōnfīnis est dēstrūctiō et cōnfīrmatiō sententiārum. Nam cum sit sententia dēcrētum quoddam atque prāceptum, quod dē rē, idem dē jūdiciō reī quārī potest. Tum locī commūnēs, quōs etiam scrīptōs ab ōrātōribus scīmus. Nam quī hāc rēcta tantum et in nullōs flexūs recēdentia cōpiōsē tractāverit, utique, in illīs plūrēs excursūs recipientibus, magis abundābit ; eritque in omnīs causās grātus. Omnēs enim generālibus quāstionibus cōnstant.

*Dē
sententiārum
dēstrūctiōne et
cōnfīrmatiōne*

¹³Nam quid interest « Cornēlius tribūnus plēbis quod cōdicem lēgerit reus sit », an quārāmus « violēturne majestās sī magistrātus rogātiōnem suam populō ipse recitārit » ? « Milō Clōdium rēctēne occiderit » veniat in jūdiciū, an « oporteatne insidiātōrem interficī vel perniciosum reī pūblicae cīvem, etiam sī nōn insidiētur » ? « Catō Mārciam honestēne trādiderit Hortēnsiō » an « conveniatne rēs tālis bonō virō » ? Dē persōnīs jūdicātur, sed dē rēbus contenditur.

*Cum dē
persōnīs
jūdicētur, dē
rēbus
contendere*

¹⁴Dēclāmātiōnēs vērō, quālēs in scholis rhētorum dīcuntur, sī modo sunt ad vērītātem accommodātæ et ōratiōnibus similēs, nōn tantum dum adolēscit profectus sunt ūtilissimæ, quæ inventiōnem dispositiōnem pariter exercent, sed etiam cum est cōnsummātus ac jam in forō clārus. Alitur enim

*Dē
dēclāmātiōnibus*

atque enitescit velut pabulo laetiore facundia, et adsiduam contentionum asperitate fatigata renovatur.

¹⁵Quapropter historiae nonnumquam ubertas in aliqua exercendi stili parte ponenda, et dialogorum libertate gestiendum. Ne carmine quidem ludere contrarium fuerit, sicut athletae, remissa quibusdam temporibus ciborum atque exercitationum certa necessitate, otio et iucundioribus epulis reficiuntur. ¹⁶Ideoque mihi videtur M. Tullius tantum intulisse eloquentiae lumen quod in hos quoque studiorum secessus excurrit. Nam si nobis sola materia fuerit ex libris, necesse est deturatur fulgor, et durescat articulus, et ipse ille mucro ingenii cotidiana pugna retundatur.

*Cur scribere
historias
carminaque
utile sit*

*Comment
rendre utile
ces exercices*

¹⁷Sed quem ad modum forensibus certaminibus exercitatos, et quasi militantis, reficit ac reparat haec velut sagina dicendi, sic adolescentem non debent nimium in falsa rerum imagine detineri et inanibus simulacris, usque adeo ut difficilis ab his digressus sit aduofacere — ne, ab illa in qua prope consenuerunt umbra, vera discrimina velut quendam solem reformident. ¹⁸Quod accidisse etiam M. Porcio Laetrone, qui primus clari nominis professor fuit, traditur : ut, cum ei summam in scholis opinionem optinenti causa in foro esset oranda, inpense petierit uti subsellia in basilicam transferrentur. Ita illi caelum novum fuit, ut omnis ejus eloquentia contineri tecto ac parietibus videretur.

*Non debere
nimium in falsa
rerum imagine
detineri*

¹⁹Quare juvenis, qui rationem inveniendi eloquendi que a praceptoribus diligenter acciperit — quod non est infiniti operis si docere sciant et velint —, exercitacionem quoque modicam fuerit consecutus, oratorem sibi aliquem, quod apud majores fieri solerat, deligat quem sequatur, quem imitetur. Judicium intersit quam plurimis, et sit certaminis cui destinatur frequens spectator. ²⁰Tum causas vel eisdem quas agi audierit stilo et ipse componat, vel etiam alias, veras modo, et utrimque tractet et, quod in gladiatoribus fieri videmus, decretoriis exerceatur, ut fecisse Brutum diximus pro Milone. Melius hoc quam rescribere veteribus orationibus, ut fecit Cestius contra Ciceronis actionem habitam pro eodem, cum alteram partem satis nosse non posset ex sola defensione.

*Quo pacto ad
veras causas
consuisci possit*

²¹Citius autem idoneus erit juvenis quem praceptor coegerit in declamando quam simillimum esse veritati, et per totas ire materias, quarum nunc facillima et maxime favorabilia decerpunt. Obstant huic, quod secundo loco posui, ferre turba discipulorum et consuetudo classium certis diebus audiendarum — nonnihilo etiam persuasio patrum, numerantium potius declamationes quam aestimantium. ²²Sed — quod dixi primo, ut arbitror, libro — nec ille se bonus praceptor majore numero quam sustinere possit onerabit. Et nimiam loquacitatem recidet, ut omnia quae sunt in controversia, non, ut quidam volunt, quae in rerum natura, dicantur. Et vel longiore potius dierum spatio laxabit dicendi necessitatem, vel materias dividere permittet. ²³Diligenter effecta plus prouderit quam plures inchoatae et quasi degustatae. Propter quod accidit ut nec suo loco quidque ponatur ; nec illa quae prima

*Quid praceptor
exigere debeat*

sunt servent suam legem — juvenibus flosculo omnium partium in ea quae sunt dicturi congerentibus. Quo fit ut, timentes ne sequentia perdant, priora confundant.

CAPITULUM SEXTUM — DE COGITATIONE

¹Proxima stilus cogitatio est. Quae et ipsa vires ab hoc accipit, et est, inter scribendi laborem extemporalemque fortunam, media quaedam, et nescio an usus frequentissimus. Nam scribere non ubique, nec semper possumus; cogitationi temporis ac loci plurimum est. Haec paucis admodum horis magnas etiam causas complectitur; haec, quotiens intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adjuvatur; haec inter medios rerum actus aliquid invenit vacui, nec otium patitur.

*Cogitationem
usus
frequentissimum
esse*

²Neque vero rerum ordinem modo, quod ipsum satis erat, intra se ipsa disponit, sed verba etiam copulat — totamque ita contextit orationem, ut ei nihil praeter manum desit. Nam memoriae quoque plerumque inhærent fidelius quae nullam scribendi securitate laxantur. Sed ne ad hanc quidem vim cogitandi perveniri potest aut subito aut cito. ³Nam primum facienda multo stilus forma est quae nos etiam cogitantis sequatur. Tum adsumendus usus paulatim, ut pauca primum complectamur animo quae reddi fideliter possint — mox per incrementa, tam modica ut onerari se labor ille non sentiat, agenda vis; et exercitatione multa continenda est. Quae quidem maximam ex parte memoriam constat, ideoque aliqua mihi in illum locum differenda sunt. ⁴Eo tamen pervenit ut is cui non refragetur ingenium, acriter studio adjectus, tantum consequatur ut ei tam quae cogitavit, quam quae scripserit atque edidicerit, in dicendo fidem servent. Cicerone certe, Graecorum Methodorum Scipium et Empylum Rhodium, nostrorumque Hortensium tradidit quae cogitaverant ad verbum in agendo rettulisse.

*Quo pacto vis
cogitandi
agenda sit*

⁵Sed si forte aliqui inter dicendum offulserit extemporalis color, non superstitione cogitatis demum est inhærendum. Neque enim tantum habent curae ut non sit dandus et fortunae locus, cum saepe etiam scriptis ea quae subito nata sunt inserantur. Ideoque totum hoc exercitationis genus ita instituendum ut et digredi ex eo et redire in id facile possimus. ⁶Nam ut primum est domo adferre paratam dicendi copiam et certam, ita refutare temporis munera longè stultissimum est. Quare cogitatio in hoc preparatur: ut nos fortuna decipere non possit, adjuvare possit. Id autem fiet memoriae viribus: ut illa quae complexi animo sumus fluant secura; non sollicitos et respicientes et unam spe suspensos recordationis, non sinant providere. Alioqui vel extemporalem temeritatem malo quam male coherentem

*Cogitationem
ita instituendum
esse ut digredi
facile possimus*

cōgitatiōnem. ⁷Pejūs enim quæritur retrōsus, quia dum illa dēsiderāmus ab aliīs āvertimur, et ex memoriā potius rēs petimus quam ex materiā. Plūra sunt autem, sī utrimque quærendum est, quæ inveniri possunt quam quæ inventa sunt.

CAPITULUM SEPTIMUM — QUEM AD MODUM EXTEMPORĀLIS FACILITĀS PARĒTUR

*Il faut
acquérir
l'aisance
de l'orateur*

¹Maximus vērō studiōrum fructūs est et velut †p̄rimus quīdam plius^{a†} longī labōris ex tempore dīcendī facultās. Quam quī nōn erit cōsecūtus, meā quidem sententiā, cīvilibus officiīs renūtiābit ; et sōlam scribendī facultātem potius ad alia opera convertet. Vix enim bonæ fidei virō convenit auxilium in pūblicum pollicērī, quod præsētissimīs quibusque periculīs dēsit — intrāre portum^b ad quem nāvis accēdere nisi lēnibus ventīs vecta nōn possit.

*Sine ex temporē
dīcendī
facultāte...*

²Siquidem innumerābilēs accidunt subitæ necessitatēs, vel apud magistrātūs vel repræsētātis jūdicīis, continuō agendī. Quārum sī qua — nōn dīcō cuiusque innocentium cīvium, sed amicōrum ac propinquōrum alicuī — ēvēnerit, stābitne mūtus ? Et salutārem petentibus vōcem, statimque sī nōn succurrātur peritūrīs, morās et sēcessum et silentium quæret — dum illa verba fabricentur, et memoriæ insīdant, et vōx ac latus præparētur ?

*Quāsdam
subitās
necessitatēs
continuō agendī
accidere*

³Quæ vērō patitur hoc ratiō : ut quisquam sit orātor aliquando ? Mittō cāsūs : quid, cum adversariō respondendum erit, fiet ? Nam sæpe ea quæ opīnātī sumus et contrā quæ scripsimus fallunt ; ac tōta subitō causa mūtātur. Atque, ut gubernātōrī ad incursūs tempestātium, sic agentī ad varietātem causārum, ratiō mūtanda est.

*Nūllum posse
orātōrem esse
aliquandō
tantum*

⁴Quid porrō multus stilus et adsidua lēctiō et longa studiōrum ætās facit, sī manet eadem quæ fuit incipientibus difficultās ? Perisse profectō cōfitendum est præteritum labōrem, cui semper idem labōrandum est. Neque ego hoc agō : ut ex tempore dīcere mālīt ; sed ut possit. Id autem maximē hōc modō cōsequēmur.

*Nōn semper
idem
labōrandum*

*Savoir
suivre
sa route*

⁵Nōta sit p̄rimū dīcendī via : neque enim prius contingere cursus potest quam scierimus quō sit et quā perveniendum. Nec satis est nōn ignōrāre quæ sint causārum jūdicīālium partēs, aut quæstiōnum ordinem rēctē dispōnere, quamquam ista sunt præcipua, sed quid quōque locō p̄rimū sit — ac secundum et deinceps. Quæ ita sunt nātūrā cōpulāta, ut mūtārī aut intervelli sine cōfusiōne nōn possint.

*Nōta sit
p̄rimū dīcendī
via*

a. Nous proposerions bien de lire ici <p̄ilus> pour *[plius]. Diverses autres corrections chez les différents éditeurs.
b. Halm corrige : <īnstar portus>.

⁶Quisquis autem viā dīcet, ūtētur ante omnia rērum ipsā seriē velut duce, propter quod hominēs, etiam modicē exercitātī, facillimē tenōrem in narrātiōnibus servant. Deinde quid quōque locō quāerant scient, nec circumspectābunt, nec offerentibus sē aliunde sēnsibus turbābuntur, nec cōfundent ex dīversis ōrātiōnem — velut salientēs hūc illūc nec usquam īnsistentēs. Postrēmō habēbunt modum et finem, quī esse citrā dīvisiōnem nūllus potest, et explētīs prō facultāte omnibus quāe prōposuerint, pervēnisse sē ad ultimum sentient.

*Ducem esse
ipsam seriem
rērum*

⁷Et hāc quidem ex arte ; illa vērō ex studiō : ut cōpiam sermōnis optimī, quem ad modum prāceptum est, comparēmus. Multō ac fidēli stilō sic fōrmētur ōrātiō, ut scrīptōrum colōrem etiam quāe subitō effūsa sint reddant, ut, cum multa scrīpserimus, etiam multa dīcāmus.

*Ex studiō
copiam
sermōnis
comparārī*

⁸Nam cōnsuetūdō et exercitātiō facilitātēs maximē parit : quāe sī paulum intermissa fuerit, nōn vēlōcitās illa modo tardātur, sed ipsum ōs coit atque concurrit. Quamquam enim opus est nātūrālī quādā mōbilitāte animī — ut, dum proxima dīcimus, struere ulteriōra possīmus, semperque nostram vōcem prōvīsa et fōrmāta cōgitātiō excīpiat — ⁹vix tamen aut nātūra aut ratiō in tam multiplex officium didūcere animum queat — ut inventiōnī, dispositiōnī, ēlocūtiōnī, ōrdinī rērum verbōrumque, tum iīs quāe dīcit, quāe subjūctūrus est, quāe ultrā spectanda sunt, adhibitā vōcis prōnūntiātiōnis gestūs observātiōne, ūna sufficiat.

*Nātūrālem
mōbilitātem
animī nōn
sufficere*

¹⁰Longē enim prācēdat oportet intentiō ac prae sē rēs agat. Quantumque dīcendō cōnsūmitur, tantum ex ultimō prōrogētur, ut, dōnec perveniāmus ad finem, nōn minus prōspectū prōcēdāmus quam gradū — sī nōn, intersistentēs offēnsantēsque, brevia illa atque concīsa, singultantium modō, ējectūrī sumus. ¹¹Est igitur ūsus quīdam inratiōnālis, quam Grēcī ἄλογον τριβήν vocant, quā manus in scrībendō dēcurrit, quā oculī tōtōs simul in lēctiōne versūs flexūsque eōrum et trānsitūs intuentur, et ante sequentia vident quam priōra dīxērunt. Quō cōstant mīrācula illa in scānīs pilāriōrum ac ventilātōrum : ut ea quāe ēmiserint ultrō venīre in manūs crēdās, et quā jubentur dēcurrere.

*Longē prācēdat
intentiō*

*Stimuler
l'inspiration*

¹²Sed hic ūsus ita prōderit, sī ea dē quā locūtī sumus ars antecesserit : ut ipsum illud quod in sē ratiōnem nōn habet, in ratiōne versētur. Nam mihi nē dīcere quidem vidētur, nisi quī dispositē ōrnātē cōpiōsē dīcit, sed tumultuārī. ¹³Nec fortuitī sermōnis contextum mīrābor umquam, quem jūrgantibus etiam mulierculīs videāmus superfluere — cum eō quod, sī calor ac spīritus tulit, frequenter accidit ut successum extemporālem cōsequī cūra nōn possit. ¹⁴« Deum tunc adfuisse cum id ēvēnisset » veterēs ōrātōrēs, ut Cicerō dīcit, aiēbant — sed ratiō manifesta est.

*Quid possit
impetus
consequī*

Nam bene conceptī adfectūs et recentēs rērum imāginēs continuo impetū feruntur, quāe nōnnumquam morā stilī refrīgescunt, et dilātæ nōn revertuntur. Utique vērō, cum īnfēlix illa verbōrum cavillātiō accessit, et

*Cūr impetus
possit id efficere*

cursus ad singula vestigia restitit, nōn potest ferrī contorta vīs ; sed, ut optimē vōcum singulārum cēdat ēlēctiō, nōn continua sed composita est.

¹⁵Quārē capiendāe sunt illāe, dē quibus dixī, rērum imāginēs — quās vocārī phantasiās indicāvimus. Omniaque dē quibus dictūrī erimus — persōnāe, quāestiōnēs, spēs, metūs — habenda in oculīs, in adfectūs recipienda. Pectus est enim quod disertōs facit — et vīs mentis. Ideōque imperītis quoque, sī modo sunt aliquō adfectū concitātī, verba nōn dēsunt. ¹⁶Tum intendendus animus nōn in aliquam rem ūnam, sed in plūrēs simul continuās — ut, sī per aliquam rēctam viam mittāmus oculōs, simul omnia quāe sunt in eā circāque intuēmur : nōn ultimum tantum vidēmus, sed usque ad ultimum.

*Capiendās
rērum imāginēs*

Addit ad dīcendum etiam pudor stimulōs ; mīrumque vidērī potest quod, cum stilus sēcrētō gaudeat atque omnīs arbitrōs reformīdet, extemporālis āctiō audītōrum frequentīā, ut mīles congestū sīgnōrum, excitātur. ¹⁷Namque et difficiliōrem cōgitātiōnem exprimit, et expellit dīcendī necessitās, et secundōs impetūs auget placendī cupidō. Adeō pretium omnia spectant, ut ēloquentia quoque, quamquam plūrimum habeat in sē voluptātis, maximē tamen prāsentī frūctū laudis opīniōnisque dūcātur.

*Secundōs
impetūs augere
placendī
cupidinē*

*Eviter que
l'aisance ne
devienne
facilité*

¹⁸Nec quisquam tantum fidat ingeniō ut id sibi spēret incipientī statim posse contingere. Sed, sicut in cōgitātiōne prācipimus, ita facilitātem quoque extemporālem, ā parvīs initīs, paulātim perdūcēmus ad summam. Quāe neque perficī neque continērī nisi ūsū potest.

*Facilitātem
difficile esse
contingere*

¹⁹Cēterum pervenīre eō dēbet : ut cōgitātiō nōn utique melior sit eā, sed tūtior — cum hanc facilitātem nōn in prōrsā modo multī sint cōsecūtī, sed etiam in carmine, ut Antipater Sīdonius et Licinius Archiās. Crēdendum enim Cicerōnī est — nōn quia, nostrīs quoque temporibus, nōn et fēcerint quīdam hoc et faciant. Quod tamen nōn ipsum tam probābile putō — neque enim habet aut ūsum rēs, aut necessitātem — quam, exhortandīs in hanc spem quī forō prāparantur, ūtile exemplum.

*Sed id fierī
posse*

²⁰Neque vērō tanta sit umquam fidūcia facilitātis ut nōn breve saltem tempus, quod nusquam ferē deerit, ad ea quāe dictūrī sumus dispicienda sūmāmus. Quod quidem in iūdicīs ac forō datur semper, neque enim quisquam est quī causam quam nōn didicerit agat. ²¹Dēclāmātōrēs quōsdam perversa dūcit ambitiō ut expositā contrōversiā prōtinus dīcere velint. Quīn etiam, quod est in primīs frīvolum ac scāenicum, verbum petant quō incipiant. Sed tam contumēliōsōs in sē rīdet invicem ēloquentia, et quī stultīs vidērī ērudītī volunt, stultī ērudītīs videntur.

*Nōn sit nimia
fidūcia
facilitātis*

²²Sī qua tamen fortūna tam subitam fēcerit agendī necessitātem, mōbiliōre quōdam opus erit ingeniō ; et vīs omnis intendenda rēbus, et in prāsentīā remittendum aliquid ex cūrā verbōrum, sī cōsequī utrumque nōn dabitur. Tum et tardior prōnūntiātiō morās habet — et suspēnsa ac velut dubitāns orātiō, ut tamen dēliberāre, nōn hāsītāre videāmur. ²³Hōc dum ēgredimur ē portū, sī nōs, nōndum aptātīs satis armāmentīs aget ventus.

*Nōn numquam
omnem
intendendam
rēbus*

Deinde paulatim simul euntēs aptābimus vēla, et dispōnēmus rudentēs — et implērī sinūs optābimus. Id potius quam sē inānī verbōrum torrentī dare, quasi tempestātibus quō volent auferendum.

*Comment
entretenir
l'aisance*

²⁴Sed nōn minōre studiō continētur hęc facultās quam parātur. Ars enim semel percepta nōn carpitur ; stilus quoque intermissiōne paulum admodum dē celeritāte dēperdit : prōmptum hoc, et in expeditō positum, exercitātiōne sōlā continētur. Hęc ūtī sīc optimum est : ut cotīdiē dicāmus audientibus plūribus, maximē dē quōrum sīmus jūdiciō atque opīniōne sollicitī — rārū est enim ut satis sē quisque vereātur. Vel sōlī tamen dicāmus potius quam nōn omnīnō dicāmus.

*Cotīdiē
dicāmus*

²⁵Est et illa exercitātiō cōgitandī, tōtāsque māteriās vel silentiō — dum tamen quasi dicat intrā ipsum — persequendī. Quæ nullō nōn et tempore et locō, quandō nōn aliud agimus, explicārī potest, et est in parte majōris ūtilitātis quam hęc proxima. ²⁶Diligentius enim compōnitur quam illa, in quā contextum dicendī intermittere verēmur. Rūrsus in alia plūs prior cōnfert : vōcis firmitātem, ōris facilitātem, mōtum corporis. Quī et ipse, ut dixī, excitat ōrātōrem ; et jactātiōne manūs, pedis supplōsiōne, sicut caudā leōnēs facere dicuntur, hortātur.

*Dē exercitātiōne
tōtās māteriās
silentiō
persequendī*

²⁷Studendum vērō semper et ubīquē. Neque enim ferē tam est ūllus diēs occupātus, ut nihil lucrātivæ — ut Cicerō Brūtum facere trādit — operæ ad scribendum aut legendum aut dicendum rapī aliquō mōmentō temporis possit. Siquidem C. Carbō etiam in tabernāculō solēbat hęc ūtī exercitātiōne dicendī. ²⁸Nē id quidem tacendum est, quod eidem Cicerōnī placet : nullum nostrum usquam negligentem esse sermōnem — quidquid loquēmur, ubicumque sit, prō suā scīlicet portiōne perfectum.

*Studendum
semper et
ubīque*

Scribendum certē numquam est magis quam cum multa dicēmus ex tempore. Ita enim servābitur pondus ; et innatāns illa verbōrum facilitās in altum redūcētur, sicut rūsticī proximās vītīs rādīcēs amputant — quæ illam in summum solum dūcunt — ut inferiōrēs penitus dēscendendō firmentur. ²⁹Ac nesciō an, sī utrumque cum cūrā et studiō fēcerimus, invicem prōsit — ut scribendō dicāmus diligentius, dicendō scribāmus facilius. Scribendum ergō quotiēns licēbit ; sī id nōn dabitur, cōgitandum. Ab utrōque exclusī dēbent tamen ita dicere : ut neque dēprēnsus ōrātōr neque litigātōr dēstitūtus esse videātur.

*Et dicendum et
scribendum et
cōgitandum*

³⁰Plērumque autem multa agentibus accidit ut maximē necessāria et utique initia scribant ; cētera, quæ domō adferunt cōgitātiōne complectantur, subitīs ex tempore occurrant — quod fēcisse M. Tullium commentāriīs ipsius appāret. Sed feruntur aliōrum quoque et inventī forte ut eōs dictūrus quisque composuerat, et in librōs dīgestī — ut causārum quæ sunt āctæ ā Serviō Sulpiciō, cujus trēs ōrātiōnēs extant. Sed hī dē quibus loquor commentārii ita sunt exāctī, ut ab ipsō mihi in memoriā posteritātis videantur esse compositī. ³¹Nam Cicerōnis ad præsēns modo tempus aptātōs, libertus Tirō

*Plērumque
necessāria
initiaque sōla
scribenda*

contrāxit. Quōs nōn ideō excūsō quia nōn probem, sed ut sint magis admirābilēs.

In hōc genere prōrsus recipiō hanc brevem adnotātiōnem — libellōsque quī vel manū teneantur, et ad quōs interim respicere fās sit. ³²Illud quod Lænās prācipit displicet mihi : †vel in iīs quæ scripserimus [vel in] summās in commentārium et capita cōferre†^a. Facit enim ēdiscendī negligentiam hęc ipsa fidūcia, et lacerat ac dēfōrmat ōrātiōnem. Ego autem nē scribendum quidem putō quod nōn sīmus memoriā persecūtūrī. Nam hīc quoque accidit ut revocet nōs cōgitātiō ad illa ēlabōrāta, nec sinat prāsentem fortūnam experīrī. ³³Sīc anceps inter utrumque, animus æstuat — cum et scripta perdidit, et nōn quærīt nova.

*Nōn nimia
ēlabōrāta in
commentāriōs
cōferenda*

Sed dē memoriā dēstinātus est librō proximō locus. Nec huīc partī subjungendus, quia sunt alia prius nōbīs dicenda [dē iīs quia sunt].

a. Herbst dixit hunc « locum plānē corruptum, quem nēmō adhūc probābiliter corrēxerit » atque « cōdicēs hanc ferē exhibēre scriptūram : *nē (nec) in hīs summās sine (in) commentārium et capita cōnferre* ». Hīc sequimur Winterbotton (1970), quamquam nōn persuāsī sumus.

Table des matières

CAPITULUM PRIMUM — QUI LEGENDI SINT.....	1
<i>Il est temps d'acquérir l'aisance de l'orateur.....</i>	<i>1</i>
Quamdam facilitatem necessariam esse.....	1
Artēs scribendī legendī dicendī cōnexās esse.....	1
Nunc ad certamina oratorem praeparandum.....	1
<i>Importance du vocabulaire.....</i>	<i>1</i>
Ūtilem esse cōpiam verbōrum.....	1
Vānum est quae idem significarent ediscere.....	2
Omnibus fere verbis in oratione locum esse.....	2
Haec nos multā lectiōne atque auditiōne scire posse.....	2
Verba cōgnominata varia esse.....	2
Nōn semper haec inter se idem facere.....	2
<i>Il faut écouter les orateurs, mais aussi les lire.....</i>	<i>2</i>
Oratōrēs exempla ostendere.....	2
Verba audita vivere.....	3
Actiōnem extorquere iudicium.....	3
Lectiōnem liberam esse.....	3
Librōs perlēctōs resūmendōs.....	3
duplicatās oratiōnēs legendās.....	3
Nōn omnia quae summī auctōrēs dixerint esse perfecta.....	4
<i>Utilité des poètes, des historiens, des philosophes.....</i>	<i>4</i>
Ūtilem oratōri lectiōnem poētārum.....	4
Nōn per omnia poētās esse sequendōs.....	4
Quō modō historiam ūtilem esse.....	4
Quae ex historiā vitanda sint.....	4
Quī ūsus historiāe sit.....	5
A philosophōrum multa petenda.....	5
<i>Quels auteurs faut-il lire ?.....</i>	<i>5</i>
Difficile esse dicere quī sint legendī.....	5
Vetustissimōs auctōres ūtilissimōs esse.....	5
Novōs nōn inūtilēs.....	5
Dē varietate opiniōnum.....	6
Nōn etiamnunc dē rēctō dicendī generō sē dissertūrum.....	6
Quae convenient ad oratōres faciendōs sē persecūtūrum.....	6
Qui Graeci legendi.....	6
<i>Les poètes épiques.....</i>	<i>6</i>
Ab Homērō incipiendum.....	6
Homērī prohaemiōs excellentēs esse.....	6
Dē Homērī aliīs virtūtibus.....	6
Hēsiodum adsurgere.....	7
Dē Antimachō Pānyasīque.....	7
Apollōnium non contemnendum.....	7
<i>Les poètes lyriques.....</i>	<i>7</i>
Dē Arātō Theōcritōque.....	7
Multōs sē trānsīre.....	7
Dē ēlegiā.....	7
Archilochum excellentem esse.....	7
Dē Pindarō Stēsichorōque.....	8
Dē Alcæō Simōnidēque.....	8
<i>Le théâtre.....</i>	<i>8</i>
Antīquam cōmœdiam plūrimum vīrium habēre.....	8
Æschylum corrigendum.....	8
Ūtrum Sophoclēs an Eurīpidēs sit melior.....	8
Eurīpidēn magis accēdere oratōriō generī.....	8

Menandrum sufficere.....	8
Ejus personās plurimarum condiciōnum esse.....	9
Philēmōnem Menandrō secundum esse.....	9
<i>La prose : Historiens, orateurs et philosophes.....</i>	<i>9</i>
Dē Thūcŷdidē Hērodotōque.....	9
Dē aliīs qui historiam scrīpserunt.....	9
Dē orātōribus ex Dēmōsthenis aetate.....	9
Dē Lŷsiā Isocrateque.....	9
Phalērea Dēmētrium memoriā dignum esse.....	10
Platōnem pæne divinum esse.....	10
Xenophontī persuādendi deam esse.....	10
Dē aliīs philosophis.....	10
Quī Rōmānī legendī.....	10
<i>Poètes épiques, lyriques et dramatiques.....</i>	<i>10</i>
Vergilium exstāre.....	10
Dē aliīs epicīs.....	10
Germānicum Augustum sublīmem esse.....	11
Dē elegiā.....	11
Dē saturā.....	11
Dē alterō saturæ genere.....	11
De iambō.....	12
Quī tragœdiæ scrīptōrēs valent.....	12
Rōmānōs in cōmœdiā claudicāre.....	12
<i>Historiens.....</i>	<i>12</i>
Dē Sallustiō Titō Liviōque.....	12
Dē cēteribus historicīs.....	12
<i>Orateurs.....</i>	<i>13</i>
Num Cicerō Dēmōsthenēm.....	13
valeat.....	13
Cicerōnem omnēs Græcōrum virtūtēs extulisse.....	13
Cicerōnem fēlicissimā facilitate rēgnāvisse in iudiciīs.....	13
Dē Polliōne Cæsareque.....	13
Dē cēteris orātōribus antiquioribus.....	14
Dē recentioribus orātōribus.....	14
Dē Trachālō Crispōque.....	14
Dē Jūliō Secundō.....	14
De futūrīs orātōribus.....	14
<i>Philosophes.....</i>	<i>15</i>
Inter philosophōs M. Tullium exstitisse.....	15
Cūr Senecam distulerit.....	15
Dē Senecæ virtūtibus vitīisque.....	15
Quō modō Seneca legendus sit.....	15
CAPITULUM SECUNDUM — QUŌ MODŌ IMITANDĪ SINT.....	16
<i>Importance de l'imitation.....</i>	<i>16</i>
Artis partem magnam continēre imitātiōne.....	16
<i>Limites de l'imitation.....</i>	<i>16</i>
Imitātiōnem per sē nōn sufficere.....	16
Quid factum esset si hominēs imitandō contentōs essent.....	16
Nihil crēscere sōlā imitātiōne.....	16
Quid simile sit minus esse.....	17
Ea quæ in orātōre maxima sint imitābilia nōn esse.....	17
<i>Il faut imiter avec discernement.....</i>	<i>17</i>
Exāctissimō iudiciō exāminanda esse omnia.....	17
Nōn sufficere imāginem virtūtis effingere.....	17
Cūr oporteat quod imitātūrus est quisque intellegat.....	17
<i>Savoir choisir ce qu'on imite.....</i>	<i>18</i>
Nōn omnēs omnia imitārī posse.....	18
Nōn ea sōla docenda esse ad quæ quemque nātūrā compositum.....	18

Suam cuique generi legem.....	18
Diversos bene dicendi modos docendos.....	18
Non unum per omnia sequendum.....	18
Plurimum bona legamus.....	18
<i>L'orateur accompli</i>	19
Non verba modo imitanda.....	19
Qualis futurus sit perfectus orator.....	19
CAPITULUM TERTIUM — QUO MODO SCRIBENDUM SIT	19
<i>Il est important d'écrire</i>	19
Stilum magistrum dicendi esse.....	19
Sine stilo, inanem oratori loquacitatem fore.....	19
In stilo esse eloquentiae fundamenta.....	19
<i>Ne pas aller trop vite</i>	19
Artem oratoriam cito disci non posse.....	19
Dilectum rerum verborumque agendum.....	20
Repetenda saepius esse scriptorum proxima.....	20
Id initiis quidem necesse esse.....	20
Cito scribendo non fieri ut bene scribatur, bene scribendo fieri ut cito.....	20
<i>Pas d'excès de zèle non plus</i>	20
Sed non diligentiam esse facere sibi scribendi difficultatem.....	20
Quosdam in silentium usque descendere nimiam bene dicendi cupiditate.....	20
Quid Julius Florus Julio Secundo dixerit.....	21
<i>Ecrire de façon naturelle</i>	21
Quae sit ratio ut plura possimus naturaliter scribere.....	21
Non semper putemus optimum esse quod latet.....	21
Cur « silvam » damnet.....	21
<i>Ne pas dicter</i>	21
Dictare peius esse.....	21
Inpropria effluere, inhiberi cursum.....	21
Solos ridicula sed necessaria quaedam nos agere posse.....	21
<i>Mieux vaut élucubrer !</i>	22
Secretum scribentibus maxime convenire.....	22
Id lucubrantem contingere.....	22
Modum quemdam necesse esse lucubrationi.....	22
<i>Ne pas se laisser perturber</i>	22
Incommodis repugnandum.....	22
Non est indulgendum causis desidiae.....	22
Præparandum se esse ad fori fremitum.....	22
<i>Bien utiliser les tablettes de cire</i>	23
Scribi optime ceteris.....	23
Relinquendas vacuas tabellas ad excursionem.....	23
Atque ad quae extra ordinem occurrant.....	23
CAPITULUM QUARTUM — DE EMENDATIONE	23
Quid in emendatione difficilius sit.....	23
Ipsam emendationem finem habere.....	23
Temporis quoque esse debere modum.....	24
CAPITULUM QUINTUM — QUAE PRAECIPUE SCRIBENDA SINT	24
<i>Traduire du grec</i>	24
Vertere Graeca in Latinum veteres nostris oratoribus optimum iudicavisse.....	24
Cur haec exercitatio utilis sit.....	24
<i>D'autres façons de traduire</i>	24
Ex Latinis in carmina conversionem optimam esse.....	24
Cur interpretatio quoque optima sit.....	24
Etiam nostra pluribus modis tractare prodesse.....	25
<i>Autres exercices d'écriture</i>	25

Dē sentiariūm dēstrūctiōne et cōfirmātiōne.....	25
Cum dē persōnīs iudicētur, dē rēbus contendere.....	25
Dē dēclāmātiōnibus.....	25
Cūr scribere historiās carminaque ūtile sit.....	26
<i>Comment rendre utile ces exercices.....</i>	26
Nōn dēbere nimium in falsā rērum imāgine dētinerī.....	26
Quō pactō ad vērās causās cōnsuēscī possit.....	26
Quid praeceptor exigere dēbeat.....	26
CAPITULUM SEXTUM — DĒ CŌGITATIŌNE.....	27
Cōgitātiōnem ūsūs frequentissimī esse.....	27
Quō pactō vīs cōgitandī augenda sit.....	27
Cōgitātiōnem ita instituentium esse ut dīgredī facile possimus.....	27
CAPITULUM SEPTIMUM — QUEM AD MODUM EXTEMPORĀLIS FACILITĀS PARĒTUR.....	28
<i>Il faut acquérir l'aisance de l'orateur.....</i>	28
Sine ex temporī dīcendī facultāte.....	28
Quāsdam subitās necessitatēs continuō agendī accidere.....	28
Nullum posse oratōrem esse aliquandō tantum.....	28
Nōn semper idem labōrandum.....	28
<i>Savoir suivre sa route.....</i>	28
Nōta sit prīmum dīcendī via.....	28
Ducem esse ipsam seriem rērum.....	29
Ex studiō copiam sermōnis comparārī.....	29
Nātūrālem mōbilitātem animī nōn sufficere.....	29
Longē praecedat intentiō.....	29
<i>Stimuler l'inspiration.....</i>	29
Quid possit impetus consequī.....	29
Cūr impetus possit id efficere.....	29
Capiendās rērum imāginēs.....	30
Secundōs impetūs augere placendī cupidinem.....	30
<i>Eviter que l'aisance ne devienne facilité.....</i>	30
Facilitātem difficile esse contingere.....	30
Sed id fierī posse.....	30
Nōn sit nimia fidūcia facilitātis.....	30
Nōn numquam omnem intendendam rēbus.....	30
<i>Comment entretenir l'aisance.....</i>	31
Cotīdiē dīcāmus.....	31
Dē exercitātiōne tōtās māteriās silentiō persequendī.....	31
Studendum semper et ubīque.....	31
Et dīcendum et scribendum et cōgitandum.....	31
Plērumque necessāria initiaque sōla scribenda.....	31
Nōn nimia ēlabōrāta in commentāriōs cōferenda.....	32

DOI : 10.5281/zenodo.7980464
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7980464>